

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, *Ιστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (285-1354)*. Θεσ/νίκη 1980 (Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 55. Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν), σσ. 489.

1. Ἔργον τὰ μάλιστα εὐπρόσδεκτον. Ὁ λαμβάνων εἰς χεῖρας τοῦτο ἐκπλήττεται μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ σ. τιθέμενα χρονικὰ ὁροθέσια (285-1354). Ἄλλ' ἐν τῷ προλόγῳ του αἰτιολογεῖ ἀρκούντως τοῦτο. Πρὸ αὐτοῦ εἶχον δημοσιευθῆ δύο ἀξιόλογα ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας· α) τοῦ Δ. Κανατσούλη, ἐξικνούμενον μέχρι τοῦ Μεγάλου Κων/τίνου καὶ β) τοῦ Ἀπ. Βακαλοπούλου, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ 1354 μέχρι τοῦ 1833. Ὁ σ. τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου ἠθέλησε νὰ καλύψῃ τὰ ἀφεθέντα ἀκάλυπτα ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν χρονικὰ ὁροθέσια ἀπὸ τοῦ 285-1354.

2. Ἐκ προοιμίου λεχθήτω ὅτι πρόκειται περὶ τῆς σοβαρωτέρας καὶ ἀξιολογωτέρας μελέτης τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐπὶ τοῦ διαπραγματευομένου θέματος. Παρὰ τὰ ἐν προλόγῳ μετ' ἐφεκτικότητος καὶ μετὰ σεμνότητος λεγόμενα ὑπὸ τοῦ σ., τὸ πόνημά του ἀποτελεῖ ἐξαιρετον σύμβολον διὰ τὴν ἱστοριογραφίαν τῆς Μακεδονίας. Εἶναι γεγραμμένον μετὰ βαθείας γνώσεως τῶν πηγῶν καὶ ἐπιτυχῶς χρησιμοποιοῦσας τῶν ἀξιολογωτέρων βοηθημάτων. Οὕτω πως οἱ μελετηταί, ὄχι μόνον τῆς μέσης μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ σοβαροὶ ἐρευνηταί τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας ἀποκοτῶν ἄριστον βοήθημα εἰσαγωγῆς εἰς τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα τῶν ἱστορουμένων.

3. Διὰ τοὺς Ἕλληνας μελετητάς, μάλιστα δὲ τοὺς φιλολόγους, θεολόγους, νομικούς, τοὺς πτυχιούχους ἢ καὶ σπουδαστάς, θεωρῶ σκόπιμον νὰ παραθέσω τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων, δι' οὗ ἐπισημαίνονται καὶ ἀξιολογοῦνται κατὰ περιόδους τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Μετὰ τὸν πρόλογον ἀκολουθεῖ: Μέροσ πρῶτον. Εἰσαγωγή: α) Ἡ Μακεδονία εἰς τέσσαρα τμήματα (167-148 π.Χ.). β) Ἡ Μακεδονία ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Δημοκρατίας (148-30 π.Χ.). γ) Ἡ Μακεδονία κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους (30 π.Χ.— 285 μ.Χ.) καὶ δ) Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 3ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος (50-325 μ.Χ.): 1. Ἡ Ἰδρυσις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Φιλιππῶν καὶ 2. Ἡ Ἰδρυσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσ/κης. — Ἀκολουθοῦν τὰ ἐξῆς κεφ.: I. Πρῶτον περὶ τοῦ 3ου αἰῶνος (285-395 μ.Χ.). Κεφ. πρῶτον: Ἡ Μακεδονία κατὰ τὸν Δ' αἰ. (285-408): 1. Ἡ Μακεδονία κατὰ τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μεγάλου Κων/τίνου. 2. Τὸ Ἰλλυρικόν καὶ ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου Α' (395) καὶ τοῦ Στιλίκου (408). 3. Συμβάντα εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα: α) Τὸ μαρτύριον καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσ/κης: 1. Τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου. 2. Ὁ ἑπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεόντιος καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Θεσ/κην. I. Ὁ ἑπαρχος Λεόντιος. II. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Θεσ/κην. 3. Ἡ ἀνάμειξις τοῦ Σιρμιού. β) Ἀγῶνες τῆς Τετραρχίας εἰς τὴν Μακεδονίαν (καὶ τὴν Θράκην). γ) Ὁ Μέγας Θεοδόσιος εἰς τὴν Μακεδονίαν. — II. Πρῶτον περὶ τοῦ 4ου αἰῶνος. Κεφ. δεύτερον: Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Θεοδοσίου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου (395-641 μ.Χ.).

Τὸ κεφ. τοῦτο περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους θέματα παραλειπομένων τῶν διαμέσων παραγράφων: 1. Τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ σχηματισμοῦ τῶν θεμάτων. 2. Βαρβαρικά ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν (Οὐννικῶν φύλων, Σλάβων, Ἀβάρων). Μέρους δευτέρου. Κυρίως βυζαντινὴ περίοδος. Κεφ. πρῶτον: Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Θεοφίλου καὶ τοῦ τέλους τῆς εἰκονομαχίας (641-843). — Τὸ κεφ. τοῦτο ὑποδιαιρεῖται εἰς πέντε ἐπὶ μέρους παραγράφους, ἔνθα καὶ περὶ τῶν Θεμάτων Θεοφίλου καὶ Στρυμόνος, ὡς καὶ τῆς «τούρμα» τοῦ Βολεροῦ. — Κεφ. δεύτερον: Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοφίλου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου (843-1025). — 1. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ ἀπόστολοι τῶν Σλάβων. 2. Ἡ ἄλωσις τῆς Θεοφίλου ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τὸ 904. 3. Ὁ τσάρος τῶν Βουλγάρων Συμεὼν καὶ ἡ Μακεδονία. 4. Ἡ Ἰδρυσίς τῆς μοναχικῆς Πολιτείας τοῦ Ἀθῶ. 5. Ὁ τσάρος τῶν Βουλγάρων Σαμουὴλ καὶ ἡ Μακεδονία. — Κεφ. τρίτον: Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου μέχρι τῆς Φραγκοκρατίας (1025-1204). — Κεφ. τέταρτον: Ἡ Μακεδονία κατὰ τὰ ἔτη τῆς Φραγκοκρατίας (1204-1224). — Κεφ. πέμπτον: Ἡ Μακεδονία ὑπὸ τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. — Κεφ. ἕκτον: Ἡ Μακεδονία ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας (1246-1261). — Κεφ. ἑβδομον: Ἡ Μακεδονία εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀνασταθείσης βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ κεφ. τοῦτο περιλαμβάνει πέντε παραγράφους μετὰ τινῶν ὑποδιαιρέσεων. Ἐνταῦθα καὶ τὰ περὶ Ζηλωτῶν καὶ Ἑσχαστῶν. — Τὸ ἔργον κατακλείεται μετὰ τὸν Ἐπίλογον, τὰς συντομογραφίας, τὴν βιβλιογραφίαν (419-452), τὸν πίνακα τῶν σχεδίων (13) καὶ τῶν εἰκόνων (8), τὸ εὐρετήριο καὶ τὰ παροράματα.

4. Ὁ μελετητῆς, ἀπὸ τὴν ἀπλῆν ἔτι ἀνάγνωσιν τῆς Εἰσαγωγῆς, θὰ διαπιστώσῃ μετὰ θαυμασμοῦ πόσον ἀκόχως τῆς ὕλης τοῦ θεματός του εἶναι ὁ συγγραφεὺς. Καίτοι οὗτος βασιζέται, ὡς ὁμολογεῖ, εἰς τὰς ἐργασίας ἄλλων ἐρευνητῶν ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, ἐν τούτοις ἡ ἐκθεσίς του διακρίνεται μετὰ τὴν εὐθυκρίσιαν, τὴν ἀντικειμενικότητα, τὴν μετ' ἔλεγχον ὀρθὴν διατύπωσιν καὶ τὴν σαφήνειαν. Ἡ ὑποσημειομένη βιβλιογραφία περιορίζεται εἰς τὰ σπουδαιότερα καὶ νεώτερα ἔργα. Εἶναι ἀδύνατον εἰς μίαν βιβλιοκρισίαν νὰ κριθοῦν καὶ ἀναλυθοῦν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα αἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως. Προσωπικῶς ὠρισμένα θέματα, ἀναφερόμενα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐνδιαφερόντων μου, εἴλωσαν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μου.

5. Ἐν σελ. 37 ἐσφαλμένως λέγεται ὅτι «κατὰ τοὺς πρώτους διωγμοὺς τῶν Χριστιανῶν ἐμαρτύρησαν εἰς τοὺς Φιλίππους (;) οἱ Ἰγνάτιος, Ζώσιμος καὶ Ροῦφος». Οὗτοι ἐμαρτύρησαν τὸ 107, πιθανῶς τὸν μῆνα Σεβριον. Δὲν ἔχομεν μίαν, ἀλλὰ δύο ἐπιστολάς τοῦ Πολυκάρπου πρὸς τοὺς Φιλίππησιους. Ἡ πρώτη ἐστάλη περὶ τὸν Αὔγουστον τοῦ 107 μ.Χ., ἡ δὲ δευτέρα πολὺ βραδύτερον. Διορθωτέα ἡ χρονολόγησις 150-160. (Λεπτομερέας ὄρα Κων. Γ. Μπὸν, Χριστιανικὴ Γραμματεία, ἤτοι φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Τόμ. Α': Οἱ ἐπιλόγοι 'Αποστολικῶν Πατέρες. Ἐν Ἀθήναις 1977, σ. 278 ἐ.ε.).

6. Τὰ ἀπὸ τῆς σ. 59-82 περὶ τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ ἐπάρχου Λεοντίου καὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἶναι γεγραμμένα μετὰ θαυμαστῆς γνώσεως τῆς ὄλης ἐπὶ τοῦ θεματος πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας. Ἄλλ' ἐν τῇ ἀντιπαράβολῃ τῶν ἀντικρουομένων θέσεων τῶν νεωτέρων δυτικῶν ἐρευνητῶν περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Συρμίῳ πρὶν τῆς Θεοφίλου, ὁ Θεοχαρίδης ἐμφανίζεται παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς πατρίδος, ἀφοῦ ζητεῖ νὰ στηρίξῃ τὴν

λιαν παρακεκινδυνευμένην θέσιν του ἐπὶ τοῦ θρόλου καὶ τῆς εἰκονογραφικῆς παραδόσεως. Εἶναι κρίμα ὅτι δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του δύο ἀξιολογώτατα ἔργα, δημοσιευθέντα ἀμφοτέρω τὸ 1979, ἅτινα θὰ προσεπόριζον αὐτῷ ἀσφαλέστερα στοιχεῖα τοποθετήσεως τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεώς του. Ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τὴν 13ην Μαρτίου 1980 παρουσιάσεως τοῦ ἔργου τοῦ ἐταίρου καὶ τῆς ἡμετέρας Ἀκαδημίας Καθηγητοῦ Paul Lemerle, *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I. Le texte «Le Monde byzantin», Paris, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1979, σ. 268 ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Διον. Ζακυθινοῦ ἐγένοντο συζητήσεις, εἰς ἃς ἔλαβον μέρος καὶ ἐγώ, εἰπὼν ἐν περιλήψει τὰ ἐξῆς: «Ἐπιθυμῶ ἐν πρώτοις νὰ ἀνακινώσω ὅτι ὁ γνωστὸς Ἄγγλος David Balfour ἐδημοσίευσεν τελευταίως τὸ ἔργον: *Politicohistorical Works of Symeon, Archbishop of Thessalonica (1416/17 to 1429)*. Wien, Verlag der österreichischen Akad. d. Wiss. (Wiener byzant. Studien, Bd. VIII), 1979, σελ. 319. Περαιτέρω ἐξέθεσα τὰς γνώμας πολλῶν δυτικῶν συγγραφέων, πρὸς τὰς ὁποίας συνεταιρίσθη. Εἶναι δὲ αὐταὶ αἱ ἐξῆς: α) Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐμαρτύρησεν οὐχὶ ἐν Θεσ/κῃ, ἀλλ' ἐν Σιρμίῳ, ποῦ ἀπετέλει μέχρι καὶ τοῦ 441, ἤτοι μέχρι τῆς δηλώσεως καὶ καταλήψεως τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ἰλλυρικοῦ. β) Ἐκτοτε ἢ πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ μετεφέρθη εἰς τὴν Θεσ/κην. Τότε ἤρχισε καὶ ἡ λατρεῖα τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν Θεσ/κην, ἐνῶ ἀρχικῶς ἐλατρεύετο ὁ Ἅγιος ἐν Σιρμίῳ. γ) Μὲ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτεύουσας εἰς Θεσ/κην, μετεφέρθησαν (;) κατὰ τὴν παράδοσιν ἢ θρόλον καὶ τὰ λείψανα τοῦ Ἁγίου ἐκ Σιρμίου εἰς τὴν Θεσ/κην, πρᾶγμα ὅχι καὶ τόσον βέβαιον. δ) Πρὸς ἔμφασιν τῆς λατρευτικῆς τιμῆς πρὸς τὸν Ἅγ. Δημήτριον, ἐκτίσθη τὸ δεύτερον ἕμισυ τοῦ Ε' αἰ. μεγαλοπρεπῆς Ναός. ε) Σημειωθῆτω ἐπίσης—καὶ ἐλπίζω νὰ μὴ σκανδαλίση τινὰς ἢ ἐπιστημονικῆ διαπίστωσης—, ὅτι οἱ αἰδιδμοὶ Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου ἀνεκάλυψαν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν σωλῆνα, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου διέρρεε τὸ μύρον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Βήματος μέχρι τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου, ὥστε νὰ εὐωδιάζη οὗτος, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ «μυροβλῦτου». στ) Ἄλλ' ἡ ὀνομασία αὕτη ἀπεδείχθη ὅτι μνημονεύεται διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καμενιάτου, αὐτόππου μάρτυρος τῆς καταλήψεως τῆς Θεσ/κης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τὸ 904. ζ) Οἱ Σωτηρίου, ὅπως καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες, δέχονται ὅτι ἡ μυεῖα τοῦ «μυροβλῦτου» ὑπὸ τοῦ Καμενιάτου ἀναφέρεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ὑποθέτῃ τις εὐλόγως ὅτι τὸ κοσμητικὸν τοῦτο ἐπίθετον ἐδόθη ἕνα ἢ καὶ δύο αἰῶνας — ἴσως τὸν ζ' αἰ. — πρότερον εἰς τὸν Ἅγιον. η) Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ Σωμῶν Θεσ/κης κάμνει χρῆσιν ἐνίοτε καὶ τοῦ ἐπιθέτου «ἰαματωβλήτης», ὅπερ ὑποδηλοῖ ἴσως ἀμφισβήτησιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φαινομένου. θ) Οἱ Σωτηρίου, ἐν γνώσει πολλῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀντιλήψεων περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου, δέχονται ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε συγχρόνως ἡ λατρεῖα τοῦ Ἁγίου εἰς τε τὸ Σιρμιον καὶ εἰς τὴν Θεσ/κην, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν πολλὰς τοιαύτας περιπτώσεις διὰ πολλοὺς ἁγίους, ἑορταζομένους καὶ λατρευομένους εἰς δύο συγχρόνως πόλεις ἐξ ὑπ' ἀρχῆς. ι) Ὡς πρὸς τὸν χρόνον τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου οἱ πλείστοι ἐπιστήμονες δέχονται ὅτι ὁ Ἅγιος πρέπει νὰ ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284-305), ἤτοι περὶ τὰ τέλη τοῦ γ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' αἰῶνος. — Καὶ κατέληξα: Ἐν ὄψει τῆς ἐπὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου ἀμφιβολίας πολλῶν ἱστορικῶν ἀφηγήσεων περὶ τοῦ Ἁγίου καὶ ἐκ τῶν ὄσων ἀνωτέρω ἐξετέθησαν περὶ μεταφορᾶς ἢ μὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου καὶ ἐκ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἐν Σιρμίῳ ἢ εἰς Θεσ/κην, καὶ ἀκόμη ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι ἤδη πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Θεσ/κης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν τὸ 1185, ἤτοι πρὸ τῆς Φραγκοκρατίας (1204-1430) ὁ τάφος ἦτο κενὸς καὶ ἄνευ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, ὡς ὁ Ἄθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ἀπέδειξεν (προχείρωσ «Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμ. Σταχυολογία», St. Petersburg 1891, I, 160-215, ἐνθα δημοσιεύεται ἐγκώμιον τοῦ Ἁγίου ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτου), εἶναι λίαν παρακεκινδυνευμένον καὶ δυσεξήγητον νὰ ὀμιλῶμεν περὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Δη-

μητρίου εἰς Θεοσ/κην καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἰ). Ἡ ὥραία ἐκθεσις τοῦ Καθηγητοῦ Γ. Θεοχαρίδου ὁμολογῶ ὅτι δὲν μὲ κέπαισε. Διὸ καὶ ἐμμένω εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις μου.

7. Μὲ πλήρη γνώσιν τῶν πηγῶν καὶ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας καὶ κατὰ τρόπον ἐξαιρετόν ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ σ. τὰ ἐν Μακεδονίᾳ συμβάντα (μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν Θεματίων). Ἰδιαιτέροῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ Θέμα τῆς Θεοσ/κης «πρέπει νὰ ἰδρῦθῃ μεταξὺ 796, ὅτε ὑπῆρχεν ἀκόμη ἔπαρχος Θεοσ/κης καὶ ἔχει στρατηγός, καὶ 828 τὸ πολὺ, πρὸ τοῦ ὁποῖου συνετάγη τὸ Τακτικὸν τοῦ Uspenskij, τὸ ἀναφέρον διὰ πρῶτην φορὰν «πατριτικὸν καὶ στρατηγὸν Θεσσαλονίκης»». Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἔχει μεγάλην σημασίαν καὶ διὰ τὴν θέσιν μου περὶ Λέοντος, τοῦ καὶ «δρουγγαρίου», πατρὸς τῶν ἱεραποστόλων τῶν Σλάβων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, καὶ ἰδίᾳ ὡς ἀναιρετικῆ τῆς θέσεως τοῦ I. Sevcenko, On the social Background of Cyril and Methodius. Studia Palaeoslovenica (Praha 1971. Academia. Festschrift L. J. Kurz).

8. Τὰ ἐν σ. 236-240 ἐκτιθέμενα περὶ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, εἴλκυσαν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μου. Εὐχαριστῶ δὲ τὸν συνάδελφον κ. Γ. Θεοχαρίδην ὅτι μὲ ἀνέφερον ὡς ἀσχοληθέντα περὶ τοὺς ἐνδόξους τούτους ἱεραποστόλους. Τὸ ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὰ σχετικὰ μελετήματά μου, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ὁ Κ. Μπόνης, ἀντλῶν στοιχεῖα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (P.G. 99), προσεπάθησε νὰ ἀνακαλύψῃ συγγενικοὺς δεσμοὺς τοῦ οἴκου τοῦ «δρουγγαρίου» Λέοντος, τοῦ πατρὸς τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, μὲ τοὺς λίαν πιθανῶς συγγενεῖς μεταξὺ τῶν οἴκων τοῦ περιφήμου ἀσκητοῦ Πλάτωνος τῆς Μονῆς Σακκουδιῶνος, θείου τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, καὶ τοῦ οἴκου τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας τοῦ Θεοφίλου, ὡς καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατριάρχου Φωτίου, καὶ νὰ ἀποδείξῃ τοὺς Κύριλλον καὶ Μεθόδιον, ὡς ἔχοντας βασιλικὴν καταγωγὴν. Ἐστῆριξεν ἕμως πολλὰς ἐκ τῶν συγγενικῶν αὐτῶν σχέσεων εἰς ἐντελῶς προσωπικὰς αὐτοῦ ὑποθέσεις καὶ εἶναι δύσκολον νὰ πείσῃ εὐκόλως καθ' ὅλα» (σ. 239/40). Ἐν δὲ τῇ σημ. 1 τῆς σ. 240 γράφει: «Παραδείγματα ὑποθέσεων τοῦ συγγραφέως, αἱ ὁποῖαι δὲν ἤμποροῦν νὰ πείσουν, βλέπε π.χ. εἰς Κ.Γ. Μπόνη, «Οἱ Ἄγιοι κ.τ.λ.», ἐνθ' ἀν. 267 (Λέων «κουβικουλάριος», Λέων «πρωτοσπαθάριος», 269 Λέων «ὄρφανοτρόφος» κ.ἄ. πολλά». Μὲ ἀρνησιν δι' ὑποθέσεων ὑποθέσεων (;) ἄλλων ἢ θεωριῶν, δὲν λύονται τὰ ἐπιστημονικὰ θέματα, ἀλλὰ δι' ἀποδεικτικῶν θέσεων σαφῶν καὶ πηγαίων. Τοῦτο προσεπάθησε νὰ κάμῃ ὁ Sevcenco ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ του, ἀλλ' ἐμμέσως καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, ἵνα ἀναιρέσῃ τὴν περὶ προελεύσεως ἐξ ἀριστοκρατικοῦ οἴκου τοῦ Λέοντος καὶ ἀσημάντου ἀξίας τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀξιώματος τοῦ «δρουγγαρίου» κατὰ τὸν Θ' αἰ. γνώμας μου.

9. Εἰς μίαν βιβλιοκρισίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθοῦν αἱ ἐκατέρωθεν ἀπόψεις τῶν ἀντικρουμένων θέσεων. Καὶ ὡς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Γ. Θεοχαρίδου λεγόμενα, ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων πού διετύπωσα ὅτι ὁ Λέων «κουβικουλάριος», ὁ Λέων «Πρωτοσπαθάριος», ὁ Λέων «ὄρφανοτρόφος», λεχθῆτω τοῦτο. Αἱ γνώμαί μου στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐπιστολογραφίας τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, δὲν πείθουν δέ, διότι θεωροῦνται ὑπ' ἄλλων ὡς ἀναφερόμεναι εἰς πρόσωπα ὁμώνυμα μὲν, ἀλλὰ διαφορετικῶν ἀξιομάτων. Ὅμως ἡ σειρά τῶν ἐν λόγῳ ἀξιομάτων εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἀποκλεισται ἡ προαγωγή ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς τὰ εὐθὺς ἀμέσως ἀνώτερα ἀξιώματα. Περὶ τῶν ἀξιομάτων δὲ τούτων θὰ γράψω ἐν τῇ ἀπαντήσῃ μου πρὸς τὸν Sevcenco ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι. Τοῦτο μόνον δύναμαι καὶ ἐνταῦθα νὰ προσθέσω, ὅπερ ἐσημείωσα καὶ ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ μου διὰ τὸ ἔργον τῆς συναδέλφου Αἰκ. Χριστοφίλοπούλου, Βυζαντινῆ ἱστορία. Ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐν σ. 219 τοῦ Β' τόμου τοῦ ἔργου τῆς ἐκφραζομένην γνώμην της, ὅτι ἡ περὶ Κυ-

ρῖλλου καὶ Μεθοδίου θέσις μου κρίνεται «ὡς τολμηρά» (!), ἔγραφα τὰ ἐξῆς: «Ἐλπίζω νὰ ἔρω τὰς ἀντιρρήσεις ἐπὶ τε τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ἐπὶ τοῦ οἴκου καθόλου τῶν ἐνδόξων τούτων ἱεραποστόλων τῶν Σλάβων προσεχῶς δι' ἑτέρας μελέτης. Τοῦτο μόνον λεχθῆτω. Οὐδεμία ἱκανοποίησις διὰ τὸν ἀληθῆ ἐπιστήμονα ἐρευνητὴν εἶναι μεγαλειτέρα ἀπὸ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας κατόπιν ἐρεύνης, ἀντικρουομένης ἀκόμη καὶ πρὸς τὰς ἰδικὰς του ἀπόψεις. Ἄλλ' ἡ ἄνευ ἐρεύνης ρηματικῆ καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἀξιωματικῆ ἀπαιτήσις ἀναίρεσεως μιᾶς ἔστω θεωρίας, εἶναι ἂν μὴ τι ἄλλο, ἀδόκιμος ὑπὸ ἐπιστημονικῆς ἀποδεικτικῆς δεοντολογίας. Ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο ἀρκεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἶπω ὅτι διήλθον νύκτας καὶ ἡμέρας πολλὰς ἀναζητῶν τὴν πηγαίαν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πηγαὶ — ἰδίᾳ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου — ἦσαν ἀσαφεῖς, ἐσκέφθην ὅτι τὴν λύσιν θὰ προσεπύριζεν ἡ ὄνομαστολογία τῶν ἐνδόξων τούτων ἀνδρῶν. Ἐξ αὐτῆς ἐκκινήσας καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἀγιολογικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν κατέληξα εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἀνιχνεύσεως οὐ μόνον τῶν συγγενῶν προσώπων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ τοῦ οἴκου αὐτῶν συνδεομένων προσώπων καὶ τῶν οἰκογενειῶν των. Τὰ συμπεράσματά μου δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα φαντασίας — ἂν καὶ ἄνευ φαντασίας ἀδύνατος εἶναι οἰαδῆποτε ἐπιστημονικῆ ἀνακάλυψις —, ἀλλ' ὠρίμου σκέψεως, μακρᾶς ἐρεύνης καὶ συγκριτικῆς τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν πηγῶν ἀναδιφῆσεως. Τὴν μόνην ἐπιστημονικοφανῆ ἔμμεσον ἐπάντησιν εἰς τὴν τοποθέτησιν ὑπ' ἐμοῦ τοῦ βίου θέματος, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ὁ ἐν Dumbarton Oaks βυζαντινολόγος Ρώσος κ. Се-вченко, ὅστις ἐπανερχόμενος εἰς τὴν προσφιλῆ ἄποψιν ἐκ τῶν παλαιότερων Σλάβων, ἰδίᾳ Ρώσων, συγγραφέων περὶ σλαβικῆς καταγωγῆς τῶν ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἐπεζήτησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ τίτλος τοῦ «δρουγγαρίου» εἶχεν ἤδη δῆθεν ὑποβαθμισθῆ κατὰ τὸν Θ' αἰ., ὑπερπηδῶν δεκαετίας τινάς, καθ' ἃς δὲν ἀναφέρεται ἡ ὑποβάθμισις καὶ ὑπερτονίζων τὴν μετὰ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν ἐπελθοῦσαν μειωτικὴν πραγματικῆ μεταβολὴν τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου ἀξιωματος. Ἄλλὰ διὰ παραλείψων καὶ ὑπερπηδήσεων καὶ ἀναποδείκτων ὑποθέσεων ἢ καὶ ἀριστολογικῶν καὶ ἰσχυρισμῶν μακρὰν τῶν πηγῶν καὶ μάλιστα τοῦ «βίου» τοῦ τε Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου καὶ ἀρνήσεως τῶν αὐτοῖς ρητῶς λεγομένων περὶ τῆς καταγωγῆς ἐξ ἀριστοκρατικοῦ οἴκου τῶν δύο ἐνδόξων ἱεραποστόλων, οὐδ' ἐν ἀποδεικνύεται, παρὰ τὴν σωρεϊδὸν ἐπίκλησιν τῆς παλαιότερας ρωσικῆς βιβλιογραφίας, τῆς ἀπὸ πολλοῦ πεπαλαιωμένης. Τοῦναντίον ἐπιφέρεται σύγχυσις καὶ πρὸς κλησις εἰς ἐπιδόσεις ἄλλων πρὸς ἀναίρεσίν των. "Ὅπερ καὶ προτίθεμαι νὰ πράξω ἐν κειρῶν δι' Ἀνακοινώσεώς μου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ».

10. Ἄλλ' ἐπανερχομαι εἰς τὸ σπουδαῖον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἔργον τοῦ συναδέλφου κ. Γ. Θεοχαρίδου. Ὁμολογουμένως οὗτος συνεισέφερε τὰ μέγιστα εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (285-1354) μὲ τὸ θαυμάσιον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἔργον του. Σύνθεσις, διάρθρωσις, ἀφήγησις, κριτικὴ ἱκανότης, γλωσσικὴ διατύπωσις, λεκτικὴ μετ' ἀκριβολογίας καὶ σαφηνείας διατύπωσις, πληρότης καὶ ἀριότης ἱστορουμένων, βιβλιογραφικὴ ἐνημερότης, πάντα ταῦτα καὶ ἔτι πλεονά εἶναι προσόντα, διὰ τὰ ὁποῖα ἀξιολογεῖται τὸ ἔργον του, κατατασσόμενον εἰς τὰ σοβαρὰ σύγχρονα μελετήματα περὶ Μακεδονίας. Ἐμελέτησα ἐκ συναρπαγῆς ὅλον τὸ ἔργον καὶ συνιστῶ τὴν μελέτην τούτου καὶ εἰς πάντα φιλομαθῆ. Εὐχὴν ἐκφράζω, ὅπως τὸ ἔργον κοσμήσῃ ὅλας τὰς Βιβλιοθήκας, ἰδιωτικὰς καὶ δημόσιαις.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλῆ, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθη-
τές του (1576-1700). Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μορφωτικῆς πολιτικῆς τοῦ
Βατικανοῦ* (Ἀνάλεκτα Βλατάδων, Πατρ. Ἰδρ. Πατερικῶν Μελετῶν), Θεσ/κη
1980 σσ. 935.

1. Λίαν εὐπρόσδεκτος μονογραφία. Ἄρκει νὰ διεξέλθῃ κανεὶς τὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν φιλότιμον καὶ ἐργώδη προσπάθειαν τοῦ συντάκτου τῆς μονογραφίας, ὅστις δὲν ἐφείσθη χρόνου καὶ μόχθου διὰ τὴν ἀναδίφησιν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, τὴν ἐπιμελῆ προσπάθειαν μεθοδεύσεως καὶ κατατάξεως τοῦ συγκεντρωθέντος ὕλικου, ἀλλὰ καὶ τὴν διακριτικὴν ἱκανότητά του σ. πρὸς ἀντικειμενικὴν, κατὰ τὸ δυνατόν, ἔκθεσιν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, τοῦ τόσον πολυτίμου διὰ τὴν γνῶσιν καὶ κατανόησιν τῆς ἀλληλεπιδράσεως Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Καθολικισμοῦ καὶ Ὁρθοδοξίας, κατὰ τοὺς ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνας.

2. Διὰ τὸ εὐρύτερον κοινὸν θεωρῶ ἀναγκαίαν τὴν παράθεσιν τοῦ Πίνακος τῶν Περιεχομένων. Καὶ ἰδοὺ οὗτος: Μετὰ τὰς βραχυγραφίας καὶ τὸν πρόλογον, ἀκολουθεῖ: Μέρους πρῶτο: Τὰ προβλήματα ἀπὸ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου: Α. Ἡ μόρφωσις τῶν Ἑλλήνων στὴ Ρώμη καὶ τὸ Κολλέγιο τοῦ 1576/1577: 1. Τὰ σχέδια πρὶν ἀπὸ τὸ 1576. 2. Οἱ νέες προοπτικαί. 3. Ἡ λειτουργία (1576) καὶ ἡ ἐπίσημη ἴδρυσις τοῦ Κολλεγίου (1577). 4. Ἡ σημασία καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Ἰδρύματος. 5. Περίοδοι τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰδρύματος. 6. Οἱ καρδινάλιοι — «προστάτες». 7. Ἡ ὀργάνωσις τῶν σπουδῶν. 8. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πρώτου μορφωτικοῦ προγράμματος. 9. Οἱ μαθητῆς — διδάσκαλοι. 10. Ἡ μόρφωσις μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Κολλέγιο. 11. Χρονικὴ διάρκειαι τῶν σπουδῶν. 12. Συγκρίσεις καὶ διαπιστώσεις. 13. Οἱ πτυχιακῆς καὶ διδακτορικῆς ἐξετάσεις. 14. Τὰ ὀνόματα τῶν διδασκῶν. 15. Τὸ περιεχόμενον τῶν διδακτορικῶν διπλωμάτων. 16. Οἱ δεσμεύσεις τῶν μαθητῶν: α) Ἡ «ὁμολογία πίστεως», β) Οἱ ὄρκιοι. — Β. Οἱ κατάλογοι τῶν μαθητῶν — Ἀξιολόγησις τῶν πηγῶν: 1. Οἱ δυσκολίαι. 2. Ὁ κώδικας Vat. lat. 5527. 3. Οἱ κατάλογοι τοῦ ACGr., τ. 22, φφ. 101r - 121r. 4. Οἱ ἔμμεσες μαρτυρίαι: α) Οἱ ὑπογραφῆς τῶν μαθητῶν στὰ 1603, β) Ὁ κώδικας τῆς «Curia» γ) Ἡ ἡμερομηνία τῶν ὄρκων, δ) Ὁ Barb. lat. 4588, ff. 133r-134r. 5. Ἡ «Cronica di tutti i scolari del Collegio Greco dalla fondazione sin all' anno 1640, coll' Indice al fine» (ACGr, t. 1, ff. 6r-77v). 6. Ὁ ἐπίσημος κατάλογος στὸ ACGr, τ. 14. 7. Ἀποσπασματικοὶ κατάλογοι. 8. Ἀνέκδοτα βιογραφικὰ σημεῖα καὶ κατάλογοι μετ' ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα: α) «Catalogo di vescovi e arcivescovi Ruteni stati in Collegio» (ACGr, t. 1, f. 204r), β) «Informazione del frutto raccolto dal Collegio Greco» (ACGr, t. 1, f. 185r-187r), γ) «Catalogo d' alunni vivosi e morti e con fama di singular bontà», δ) «Breve apologia della riuscita di quelli che sono stati educati nel Collegio Greco» (ACGr, t. 1, f. 254r-257v). 9. Μεταγενέστερες ἀνέκδοτες χρονογραφίαι: α) Τὸ χρονικὸν τῆς Vall. - Fondo Allacci, t. 52, β) Ἡ «Collegii Graecorum a Gregorio XIII, pontifice maximo, Romae instituti Historia». 10. Δημοσιεύματα χρονικὰ καὶ βιογραφίαι: α) Τοῦ Α. Ἀλλατίου (1648), β) Τοῦ Pietro Pompilio Rodotà (1763), γ) Τοῦ Émile Legrand (1895, 1896, 1903). — Γ. Ἑρμηνεῖαι στατιστικῶν δεδομένων: 1. Τόποι καταγωγῆς καὶ ἀριθμοί: α) Οἱ Ἕλληνες: I. Οἱ Κρητικοί. II. Οἱ Ἑπτανήσιοι. III. Οἱ Χιῶτες. IV. Οἱ Κύπριοι. V. Οἱ Κυκλαδίτες. VI. Οἱ Πελοποννήσιοι. VII. Οἱ Κωνσταντινοπολίτες. VIII. Οἱ Μακεδόνες. IX. Οἱ Δωδεκανήσιοι. X. Οἱ Ἀθηναῖοι. XI. Οἱ Ἡπειρώτες. XII. Οἱ Μικρασιάτες. XIII. Οἱ Θεσσαλοὶ (ἀπὸ τῆς Θήβας — τῆς Μυτιλήνης — τῆς Σαζόπολης τοῦ Εὐξείνου — τῆς Ἀθήνας — τῆς Ἀλεξάνδρειας — τῆς Ἱεροσολύμα). — β) Οἱ Ρουθῆνοι, γ) Οἱ Ἰταλοὶ, δ) Οἱ Ἰταλοαλβανοὶ ἢ Ἑλληνοαλβανοὶ, ε) Οἱ Ἑλληνοἰταλοὶ, στ) Οἱ Μαλτέζοι,

ζ) Οἱ Ἄλβανοί, η) Ἀπὸ τῆ Δαλματία, θ) Ἀπὸ τὴν Ἰσπανία — ἀπὸ τῆ Συρία — τὴν Αἴγυπτο — τῆ Βλαχία — τῆ Μολδαβία — τὴν Ἀγγλία — τὴν Κροατία — χωρὶς μνεῖα τοῦ τόπου καταγωγῆς. — 2. Ἡ σχετικότητα ἀριθμῶν καὶ γεωγραφικῶν περιοχῶν. 3. Ἡ κοινωνικὴ προέλευσις τῶν τροφίμων. 4. Αὐξηση καὶ μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν. 5. Ὁ ρόλος τῶν συνοικοτρόφων. 6. Πρώτοι θάνατοι μαθητῶν στὸ Κολλέγιο. 7. Ἡ ἐξέλιξις μετὰ τὴν ἀποφοίτησι: α) Οἱ Ἑλληνοεστέροι: I. Συμπλήρωσις τῶν σπουδῶν σὲ ἄλλα Πανεπιστήμια. II. Διδακτικὴ δραστηριότητα στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Εὐρώπη. III. Διδακτικὴ δραστηριότητα στὸν ἐλληνικὸν χώρον. IV. Ἀνάδειξις διπλωματῶν. V. Ἐκκλησιαστικὴ σταδιοδρομία. VI. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. VII. Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τῶν μαθητῶν. VIII. Ἐπιστροφὴ στὸν ἐλληνικὸν χώρον ἢ παραμονὴ στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Εὐρώπη. — β) Οἱ Ροιθῆνοεστέροι, γ) Οἱ ἀπόφοιτοι τῶν ἑλλήνων ἐθνικῶν δασκάλων. — Μέρους δευτέρου: Βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ σχηματισμῶν. — Μέρος δεύτερον: Χρονολογικὴ καὶ ἀριθμητικὴ σειρά: Εἰσαγωγικὸν σχηματισμῶν: Α. Δέκατος ἔκτος αἰώνας (1576-1599). Ἀριθμοὶ 1-188. Β. Πρῶτον μιστὸν τοῦ δέκατου ἑβδόμου αἰ. (1600-1650). Ἀριθμοὶ 189-487. Γ. Δεύτερον μιστὸν τοῦ δέκατου ἑβδόμου καὶ ἀρχὴν τοῦ δέκατου ὄγδοου αἰώνα (1651-1700). Ἀριθμοὶ 488-690. — Συμπεράσματα καὶ διαπιστώσεις. Ἐπίμετρο: Οἱ ὑποψήφιοι ποὺ δὲν μπῆκαν στὸ Κολλέγιο. Παράρτημα: I. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν κατὰ ἐθνικότητα ἢ τόπον καταγωγῆς γιὰ κάθε χρόνον χωριστὰ (1576-1700). II. Τὸ ὑψηλότερον ποσοστὸν μαθητῶν μέσα σὲ κάθε δεκαετία. III. Τὰ «θέματα ἐξετάσεων» στὴ Λογικὴ (1704) καὶ στὴ Φιλοσοφία (1706). — Προσθήκες. Βιβλιογραφία. Εὐρετήρια: 1. Ἀλφαριθμητικὸν τῶν ὀνομάτων τῶν μαθητῶν. 2. Γενικὸν. Εἰκόνες-Χάρτες-Ὁ Πίναξ τῶν περιεχομένων γαλλιστί.

3. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ κατανοήσῃ τις καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀναγνώσεως τοῦ Πίνακος τῶν περιεχομένων τὸ μέγα ἐνδιαφέρον, ὅσον κέρτεται ἢ ἀνὰ χεῖρας ὀγκωδωστέτη ἱστοριογραφία τοῦ γνωστοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀμοιβαίαν κατανόησιν τῶν δύο πρεσβυγενῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, τῶν προσπαθειῶν τῆς Δυτικῆς προσηλυτισμοῦ τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναπτύξεως προοδευτικοῦ πνεύματος ἰδίᾳ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, πόσον δὲ εὐρεῖα ἦτο ἡ μορφωτικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἐν λόγῳ Κολλεγίου διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν καὶ ἀνάδειξιν πλείστων Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς εἰς λίαν ὑψηλὰς, ἐπιστημονικὰς καὶ κοινωνικὰς θέσεις. Πάντα ταῦτα ἀσφαλῶς διαφαίνονται καὶ διερμηνεύονται τὰς δυσχερείας τοῦ ἀρξαμένου Θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Συγχρόνως ὑποβοηθοῦν ἀμφοτέρως εἰς ἀντικειμενικὴν κρίσιν τοῦ παρελθόντος καὶ ἠπιωτέραν τοποθέτησιν τῶν κρισιμωτέρων σημείων τῶν ἀντιθέσεων.

4. Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων, διότι δὲν ἐφείσθη χρόνον μακροῦ καὶ κόπον πολλοῦ διὰ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ γνωστοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης μὲ ἀκριβείαν, σαφήνειαν, ἀντικειμενικότητα καὶ μὲ ὅλα τὰ προσόντα τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Ἡ Τελετὴ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Καθηγητοῦ κ. Giuseppe Schirò εἰς ἐπίτιμον Διδάκτορα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Ἀθῆναι 1980 (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου: Ἐπίσημοι Λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὸ ἔτος 1978/9, τόμ. ΚΓ', σ. 173-198).

1. Λόγος ἀπουσίας ἐξ Ἀθηνῶν, ἀπώλεσα δυστυχῶς τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσω τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ κατὰ πάντα ἀξίου καὶ διακεκριμένου ἐπιστήμονος κ. Giuseppe Schirò, παλαιοῦ ἡμετέρου φίλου, εἰς ἐπίτιμον Διδάκτορα ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν τὴν 8ην Μαρτίου 1979. Ἄλλ' ἢ φιλόφρων ἀποστολὴ τοῦ

τεύχους τῆς Τελετῆς μὲ τὰς Ὀμιλίαις τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κ. Κομίνη καὶ τοῦ τιμωμένου μοι ἔδωκαν τὴν εὐκαιρίαν, εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς ἀπουσίας μου ἐκ τῆς Τελετῆς, νὰ αἰσθανθῶ ἐκ περισσοῦ τὴν χαρὰν διὰ τὴν κατὰ πάντα ἐπαξίαν ἀναγόμευσιν ἐνὸς ἐπιστήμονος διεθνοῦς κύρους καὶ μεγάλου φιλέλληνος.

2. Ὁ ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης κ. Schirò, ὁ καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ ἰδίου Παν/μίου, δὲν εἶναι μόνον διεθνοῦς κύρους ἐπιστήμων καὶ πολυγραφώτατος, ἀλλὰ καὶ βυζαντινῆς καταγωγῆς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Σκληρῶν. Πλεῖστοι δὲ Ἑλληνες ἐξεπαιδευθήσαν παρ' αὐτοῦ. Ὁ Καθηγητὴς κ. Κομίνη ἐξῆρε πρεπόντως διὰ τῆς ὥραιας Εἰσηγήσεώς του τὸν τιμηθέντα καὶ ἐχαρκτήρισε τὸ πολὺπλευρον συγγραφικὸν ἔργον αὐτοῦ ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον. Φιλοσοφία καὶ Θεολογία, Ἀγιολογία, Ἱστορία, Ὑμνογραφία καὶ σχεδὸν πάντες οἱ ἐπὶ μέρους κλάδοι τῆς Βυζαντινολογίας διερευνήθησαν καὶ προήχθησαν ἐν πολλοῖς πρωτοτύπως ὑπὸ τοῦ τιμωμένου. Λόγῳ δ' ἀκριβῶς τῆς μεγάλης αὐτοῦ προσφορᾶς εἰς τὴν Ἐπιστήμην καὶ τὰ γράμματα γενικῶς, ἐτιμήθη διὰ πολλῶν διακρίσεων ἐν τε τῇ πατρίδι του καὶ ἐν τῇ Ἑξωτερικῇ. Οὕτως ἀπὸ ἐτῶν εἶναι μέλος ἀντεπιστέλλον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Arcadia τῆς Ἰταλίας, μέλος πολλῶν ἄλλων ἐν Ἰταλίᾳ ἐπιστημονικῶν Ἐταιρειῶν, ὡς καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλλαις εὐρωπαϊκαῖς χώραις, Πρόεδρος τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Συνδέσμου τῶν Φίλων τῆς Ἑλλάδος κ.ἄ. Ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀνωτέρου Ταξιάρχου τοῦ Φοίνικος καὶ τοῦ Γεωργίου τοῦ Α', ἰδιαιτέρως λόγῳ τῆς συμπαραστάσεως καὶ συμβολῆς αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν κατὰ καιροῦς ἐμφανισθέντων προβλημάτων τῆς Ἑλλάδος.

3. Μετὰ τὴν ἀναγόμευσιν του εἰς ἐπίτιμον Διδάκτορα ὁ τιμηθεὶς ὠμίλησεν, ἀναπτύξας τὸ θέμα: «Ὁ Ἑλληνιστικὸς κόσμος καὶ ἡ ἴδρυσις τῆς Κων/πόλεως». Τὸ πάντοτε ἐπίκαιρον θέμα του ἀνέπτυξεν ὁ ὁμιλητὴς ἐπισημάνας τὰ ἀκόλουθα σημεῖα: α) Ὅτι ἡ ἴδρυσις τῆς Κων/πόλεως δὲν ἦτο μόνον ἀπόρροια τῆς σκέψεως τοῦ Μ. Κων/τίνου διὰ στρατηγικοῦς λόγους, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ διὰ πολιτικῶν. Καὶ ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ ὁμιλητὴς: «Ὁ Μ. Κων/τίνος εὐφυῶς προησθάνθη τὰς ἐνδείξεις τῶν καιρῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ὁ πολίτης τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου ἀπετέλει οὐσιαστικὴν καὶ βασικὴν αἰτίαν αὐτῆς ταύτης τῆς δημιουργίας τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου». β) Οἱ δύο κόσμοι καὶ αἱ δύο ἡγεμονίαι Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χαρακτηρίζονται δικαίως ὑπὸ τοῦ ὁμιλητοῦ ὡς ἀντιπροσωπεύουσαι, ἡ μὲν τῆς Δύσεως ἡγεμονία τὰς «δραστηριότητας τοῦ πολιτικοῦ, στρατιωτικοῦ καὶ διοικητικοῦ βίου», ἡ δὲ δευτέρα «τὰς πνευματικὰς ὀντότητας, ἐξερχομένη δὲ τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου, μετεμοσχευέτο ὅπουδῆποτε ἦτο εὐπρόσδεκτος μὲ τὴν ἀγάπην τῆς γνώσεως καὶ τοῦ κάλλους». γ) Τὸ θέμα τῆς διεισδύσεως τῆς πνευματικῆς ἑλληνικῆς ἡγεμονίας εἰς τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον, ἀνέπτυξεν ὁ ὁμιλητὴς διὰ σοφῶν παραδειγμάτων ἐκ τε τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ ἐκ τῆς λατινικῆς γραμματείας. Κάτοχος τοῦ θεματός του ὁ ὁμιλητὴς προβαίνει εἰς βαθυστοχάστους διαπιστώσεις, ἀξίας ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Λέγει: «Ἀς ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ σύνολον αὐτῶν τῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον καλλιεργηθῆ καὶ ἐδραιωθῆ ἀπὸ τοῦ τρίτου π.Χ. αἰῶνος, ἐλάττωσε βαθύτατα τὴν ρωμαϊκὴν ψυχὴν καὶ τὴν ἐξεπαιδύευσεν εἰς ἓνα τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, τοῦ ὀνειρεῦσθαι καὶ τοῦ ἐκφράζεσθαι, ὁ ὁποῖος ἂν δὲν ἦτο ἐντελῶς ἑλληνικὸς, ἦτο ὀπωσδῆποτε ἑλληνίζων». δ) Μὲ χάριν καὶ βαθεῖαν κατανόσην ἀναπτύσσει τὸ θέμα Ἑλληνικὴ παιδεία κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον. Ἐπειτα ε) ἐξαιρούνται αἱ ἀλληλεπιδράσεις Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας εἰς τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, ὡς καὶ εἰς τὰς θηϊκὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν λογοτεχνίαν διὰ νὰ καταλήξῃ ἐν τέλει στ) εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς συγχωνεύσεως τῆς πολιτικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρώμης μὲ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πνεύματος. Ἐστρεψε δὲ τὴν Ὀμιλίαν του ὁ τιμώμενος διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως: «Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἔδιδε τὴν παιδείαν, ἀλλ' ἀπέκτα, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται, τὴν συνείδησιν τῆς αὐτο-

κρατορίας, λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ βυζαντινὸς πολίτης ἔμεινε προσκεκολλημένος πάντοτε καὶ μετὰ φανατισμοῦ εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ρωμαίου. Καὶ ὅσον περισσότερον ἐξέλλη-
νιζε τὴν αὐτοκρατορίαν τόσον περισσότερον ἐπεβεβαίωσε τὴν ρωμαϊκότητά της».

4. Ἄφησα εἰς τινὰ σημεῖα νὰ ὀμιλήσῃ μετὰ τὴν γλαφυρότητα καὶ τὴν εὐθυκρισίαν τοῦ ὀ τιμώμενος Καθηγητῆς κ. G i u s e p p e S c h i r ὀ. Καὶ τοῦτο, διότι θὰ δυνηθῇ ὁ ἀναγνώστης τῆς ἀναλυτικῆς ταύτης ἐκθέσεως νὰ προσεταιρισθῇ σοφίαν καὶ γνώσεις παρά τοῦ διαπρεποῦς βυζαντινολόγου καὶ ἀλβανολόγου ἐπιστήμονος καὶ ἀληθοῦς φιλέλληνας. Τῷ καλῷ φίλῳ εὐχόμεθα τὸ «πολυχρόνιον» τοῦ βίου, προσφωνοῦντες καὶ τὸ «Ἄ ξ ι ο ς!»

ΚΩΝ. Γ. ΜΙΟΝΗΣ

O t t o K r e s t e n, *Die «Häretikerin» Simplikia. Ep. CXV des Basileios von Kaisaria in Wiener griechischen Handschriften. Codices manuscripti. Zeitschrift für Handschriftenkunde. Heft 2/Jahrgang 6, Wien 1980, S. 41-58.*

1. Ὁ γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων σπουδαίων μελετῶν τοῦ ἐν Βιέννῃ Ὑφηγητῆς Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Dr. Otto Kresten, ἀπέστειλεν εἰς ἡμᾶς σειρὰν μελετῶν τοῦ λίαν φιλοφρόνως, πρώτῃν τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἀνωτέρω σημειουμένη. Μετὰ σύντομον κριτικὴν ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου τῆς πρὸς τὴν Σ ι μ π λ ι κ ῖ α ν ἐπιστολῆν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὁ σ. ὑποδεικνύει τὰς δυσχερείας κατανοήσεως τοῦ κειμένου ταύτης καὶ μάλιστα τῶν σημείων ἐκείνων, δι' ὧν αἰνιγματωδῶς καὶ δι' ὑπαινιγμῶν ἐκφράζεται ὁ Μ. Βασίλειος. Πρὸς ἄρσιν τῶν δυσχερειῶν ὁ σ. φέρει εἰς σύγκρισιν τὴν ἐπιστολὴν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ 79, ἀπευθυνομένην καὶ ταύτην «Συμπλικίᾳ», ἀσφαλῶς τὴν ἰδίαν πρὸς τὴν ἀνωτέρω τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐπὶ τῇ βάσει σχολίου ἐν τῇ ῥᾶ τοῦ Cod. Vind. theol. gr. 37 ἐν φ. 312v-312r καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐτέρου Cod. Vind. theol. gr. 156, ἀμφοτέρων τοῦ 10 αἰ. ὁ σ. ἀποδεικνύει, α) τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς καὶ β) διαγραφτέαν τὴν λέξιν «αἰρετικὴν» καὶ ἀντ' αὐτῆς γραπτέαν τὴν λέξιν «συγκλητικὴν». — Ἡ ὄλη ἐκ τῆς παλαιογραφικῆς ἀναδιφήσεως ἀπόδειξις τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἡ διὰ τοῦ σχολίου περιφραστικὴ ἐρμηνεία τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς ἀποδεικνύουν συγχρόνως τὴν ἀρίστην μέθοδον διερευνήσεως ὑπὸ τοῦ σ. πρὸς λύσιν ἐνὸς ἄκρι τοῦδε ἀλύτου προβλήματος. Ἡ κατοχύρωσις τῶν θέσεών του ἐγένετο οὐ μόνον διὰ τῆς λεπτομεροῦς παλαιογραφικῆς ἀναδιφήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πλουσίας βιβλιογραφικῆς ἐνημερώσεως.

T o ὡ ἄ ὑ τ ο ὡ, *Der Schreiber und Handschriftenhandler Andreas Darmarios. Eine biographische Skizze.* (Sonderdruck aus Griechische Kodikologie und Textüberlieferung. Darmstadt 1980, S. 406-419).

Λίαν εὐπρόσδεκτος σκιαγραφία τοῦ κατὰ τὸν 16ον αἰ. ἀμάσαντος ἐμπορίου καὶ ἀντιγραφέως χειρογράφων ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ὅστις πολὺ εἰργάσθη διὰ τὴν διάδοσιν τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς κληρονομίας τῶν Ἑλλήνων. Ἀρίστη βιογραφία τοῦ ἐξ Ἐπιδαύρου πιθανῶτατα καταγομένου Δ α ρ μ α ρ ῖ ο υ μετὰ γνώσιν τῆς ὅλης περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφίας.

T o ὡ ἄ ὑ τ ο ὡ, *Datierungsprobleme «Isaurischer» Eherechtsnovellen I. Coll. I. 26.* Sonderdruck aus «Fontes Minores» IV S. 37-196.

Καταπλήσσοσα διονυχιστικὴ παλαιογραφικὴ ἔρευνα, μετ' ἀξιοθαυμάστου γνώσεως τῆς πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας καὶ ὑποδειγματικῆς μεθοδικῆς ἀναπτύξεως τῆς ὅλης ἐπιχειρηματολογίας καὶ τεκμηριωμένης ἀποδεικτικῆς ἱκανότητος πρὸς ἀπόδειξιν

δρθῆς χρονολογήσεως τῆς Νεαρᾶς Coll. I 26. Κατὰ τὸν Dr. Kresten ἡ Νεαρὰ αὕτη εἶναι ἔργον τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος Ε' καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, χρονολογούμενη μετ' ἀσφαλείας μεταξύ 25 Δ/βρίου 819 καὶ 10 Ἰουλίου 820. Τὴν δρθὴν ἀνάλυσιν τῆς Νεαρᾶς ὄρα παρὰ D. Simon, Zur Ehegesetzgebung der Isaurier. Fontes. Minores 1, 30-37. Τὸ κείμενον ὄρα ἐν I. καὶ II. Ζέπου, Jus Graecoromanum, Athen 1931, 1, 40-45 καὶ Ράλλη - Πολῆ, Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, ἸΑΘ. 1855, τ. V, 241/47. — Ἡ μελέτη ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης διὰ πάντα νέον ἐπιστήμονα νομικόν, φιλόλογον καὶ θεολόγον.

ΚΩΝ. Γ. ΜΙΟΝΗΣ

Herbert Hunger - Otto Kresten, *Archaisierende Minuskel und Hodegostil im 14. Jahrhundert. Der Schreiber Theoktistos und die κράλαινα τῶν Τριβαλῶν*. Mit 15 Tafeln. Sonderdruck aus Jahrbuch der österreichischen BYZANTINISTIK, Wien 1980, S. 187-236.

1. Ὅτι ἀνωτέρω ἐλέχθη περὶ τῆς μελέτης τοῦ ἐν Βιέννῃ Ὑψηγητοῦ κ. Kresten περὶ τῶν προβλημάτων τῆς περὶ γάμου Νεαρᾶς τοῦ Λέοντος Ε' καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, δύναται καὶ διὰ τὴν ἀνά χειρὰς μελέτην νὰ λεχθῆ. Σημειωτέον δ' ὅτι τὰ δύο πρῶτα μέρη τῆς μελέτης ὀφείλονται εἰς τὴν γραφίδα τοῦ διακεκριμένου Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Hunger, τὸ δὲ τρίτον καὶ τελευταῖον εἰς τὸν κ. Kresten. Παλαιογραφικὴ ἀναδιφήσις, βιβλιογραφικὴ κατοχύρωσις, κριτικὴ τεκμηρίωσις καὶ ἀποδεικτικὴ ἱκανότης εἶναι τὰ κύρια προσόντα σοβαρᾶς μεθοδικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

2. Ἐν ἐντιθέσει πρὸς τὸν J. Bick, Wanderungen griechischer Handschriften. WSt 34 (1912) 143/54 καὶ J. Bick, Die Schreiber der Wiener griechischen Handschriften. Wien-Prag-Leipzig 1920, 65f., οἱ συγγραφεῖς τῆς ἀνά χειρὰς μελέτης ἀπέδειξαν ὅτι δὲν εἶναι ὁ Θεοκτίστος, ὁ ἀντιγράφας τὸν σχετικὸν κώδικα, ὁ κατὰ τὸν IB' αἰ. ἀκμάσας, ἀλλ' ὁ δμῶνυμος, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ID' αἰ. Πρὸς τοῦτο προσεκόμισαν πρὸς σύγκρισιν τοὺς τρεῖς βιενναίους κώδικας (Theol. gr. 132, Hist. gr. 66, Theol. gr. 138) μετὰ τοῦ Cod. Paris. 1570, ὅστις κατὰ τινα ὑπογραφὴν συν-εγράφη τὸ 1127 ὑπὸ τινος Θεοκτίστου. Ὁ Bick ἐν ὄψει τοῦ κώδ. 132 τῆς Βιέννης, ἐν ᾧ σημειοῦται ἡ «κράλαινα τῶν Τριβαλῶν», ἐπίστευσεν ἐσφαλμένως ὅτι αὕτη εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ Bodin von Zeta, τοῦθ' ὅπερ ἐφαίνετο συμφωνοῦν πρὸς τὸν παρισινὸν κώδικα. Ἄλλ' ὡς συνάγεται ἐκ τῶν τριῶν ἀνωτέρω βιενναίων κωδίκων, οἵτινες ἐμπεριλαμβάνουν Μηναιὸν ἑορτολογίου τοῦ ἐνὸς τετάρτου τοῦ ἔτους, ἡ ἐν τοῖς κώδιξι ἀναφερομένη «κράλαινα τῶν Τριβαλῶν» οὐδεμίαν ἄλλην δύναται νὰ εἶναι ἢ ἡ σύζυγος τοῦ «κράλη» Στεφάνου, Uros II. Milytin τῆς Σερβίας, ἥτοι ἡ Σιμωνίς Παλαιολογίνα, ἡ κόρη τοῦ Ἀνδρονίκου Β' («ἡ περιπόθητος θυγάτηρ τῆς βασιλείας μου ἡ ὑψηλοτάτη κράλαινα»), ἥτις πρὸ τοῦ 1321 εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν παρὰ τὰς Σέρρας Μοῆν τοῦ Προδρόμου. Ὡς πρὸς τὸν ἀρχαῖζοντα Θεοκτίστου, οἱ ἐρευνηταὶ ἀπέδειξαν τοῦτον ἀντιγράφεα τοῦ Τετραεαγγέλιου τῆς τῶν Μεταρῶν Μοῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ ἔτους 1324/2, ἐν ᾧ καὶ ἡ ἐπιστήμανσις: «πόνημα χειρῶν ἀθλίου Θεοκτίστου, ἱερονομάχου». Περὶ τῆς Μοῆς τῶν Ὁδηγῶν ἐν Κ/πόλει καὶ τῶν διαφόρων ἱερομονάχων-ἀντιγραφῶν κωδίκων, οἱ συγγραφεῖς πολλὰ ἤντησαν ἐκ τῆς μελέτης τοῦ συναδέλφου Λίνου Πολίτου, Eine Schreiberschule im Kloster τῶν Ὁδηγῶν. B.Z. 51 (1958) 17-36, αἱ γινῶμαι τοῦ ὁποῦ συμφωνοῦν καὶ ἐπικυρώνουν τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἀνά χειρὰς μελέτης.

Ἡ μελέτη ἀποτελεῖ πρότυπον παλαιογραφικῆς ἀναδιφήσεως καὶ ἱστορικο-φιλολογικῆς καὶ κριτικῆς ἐρεύνης.

ΚΩΝ. Γ. ΜΙΟΝΗΣ

Δημητρίου Β. Γόνη, Δρος Θ., Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α'. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἀθήναι 1980, σσ. 377.

1. Ἐκ προοιμίου λεχθῆτα ὅτι πρόκειται περὶ σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς μονογραφίας, ἀξίας ἐπαίνου. Διεξήλθον τὸ ἔργον καὶ ἐθαύμασα τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα τοῦ συντάκτου τῆς μελέτης, τὴν ἱκανότητα τοῦ σ. παλαιογραφικῆς ἀναδιφήσεως, τὴν διακριτικὴν του εὐθυκρισίαν, τὴν ἀκριβείαν τῆς μετ' εὐθυνότητος διατυπώσεως τῆς γνώμης του, ἐν ἀντικρούσει πολλὰκις προγενεστέρων ἀντιλήψεων ξένων τε καὶ ἡμετέρων ἐπιστημόνων καὶ τέλος τὴν ἀρίστην μεθοδικὴν κατὰταξιν τῆς ὕλης.

2. Ὁ σ. ἐν προλόγῳ ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ἀρχῇ τὸ ἐνδιαφέρον του ἐστρέφετο διὰ τῆν συγκέντρωσιν τοῦ πηγαιῖου ὕλικου πρὸς σύνταξιν «βιογραφίας» τοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α' (1350/3, 1355/63 ἢ 64) καὶ ὅτι εἰς τὴν πορείαν τῶν π ο λ υ ε τ ῶ ν ἐρευνητῶν του διεπίστωσαν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ προηγηθοῦν κρίσεις καὶ διαπιστώσεις περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐν λόγῳ Πατριάρχου ἐκπηγάζουσαι ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων του, ὥστε καὶ αἰ περὶ αὐτοῦ κρίσεις νὰ εἶναι ἀσφαλέστεραι. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ θέσῃ πρώτην τὴν ἔρευναν περὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α'. Οὕτω πῶς ἤρχισεν ἀναδιφῶν χειρόγραφα, καὶ μελετῶν ἐκδόσεις τῶν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς, ὅσων καὶ ἐκ τῆς δυτικῆς, ἅμα δὲ καὶ τῆς σλαβικῆς φιλολογίας.

Συνηθίζω εἰς τὰς βιβλιοκρισίας καὶ τὰς παρουσιάσεις τῶν ἀξιολογωτέρων ἐπιστημονικῶν μελετῶν, νὰ ἐμφανίζω ἔκτυπον τὴν εἰκόνα ἐκ τοῦ Πίνακος τῶν περιεχομένων τῆς μεθοδικῆς διαρθρώσεως τοῦ ἔργου καὶ τοῦτο χάριν τῶν πολλῶν, οἵτινες δὲν ἔχουσιν εἰς χεῖρας τὸ κρινόμενον ἔργον. — Μετὰ τὸν πρόλογον, τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων καὶ τῶν συντομογραφιῶν, ἀκολουθεῖ ἡ Εἰ σ α γ ω γ ῆ: 1. Στόχοι, ἐργασίας. 2. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Καλλίστου. 3. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Καλλίστου. 4. Σύντομος βιογραφία τοῦ Καλλίστου. 5. Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Καλλίστου. — Μέρους Α': Βί ο ι ἀ γ ῖ ω ν: Κεφ. Α' Βί ο ς ὀ σί ο υ Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ τοῦ Σ ι ν α ῖ τ ο υ: 1. Χειρόγραφος παράδοσις. 2. Ἐκδόσεις. 3. Μεταφράσεις: α) Μεσαιωνοβουλγαρικὴ μετάφρασις (ΙΔ' αἰ.). β) Σλαβικὴ μετάφρασις Παῖ σί ο υ Βελιτσκόφσκι (ΙΗ' αἰ.). γ) Ρουμανικὴ μετάφρασις ἱερομονάχου Μελετίου (ΙΗ' αἰ.). δ) Νεοελληνικὴ μετάφρασις Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1803). ε) Ρωσικὴ μετάφρασις τοῦ ἁΑfonskij paterik) (1860). στ) Ρωσικὴ μετάφρασις τοῦ Sokolon (1904). ζ) Νεοελληνικὴ μετάφρασις Μεγάλου Συναξαριστοῦ τοῦ Β. Ματθαίου (1946). η) Σερβικὴ μετάφρασις Ἰουστίνου Ρορονίε (1973). — 4. Τίτλος. 5. Περιεχόμενον. 6. Γνησιότης. 7. Αἰτία καὶ σκοπός. 8. Τόπος καὶ χρόνος. 9. Πηγαί. 10. Χαρακτήρ καὶ ἀξία τοῦ ἔργου: α) Χαρακτήρ τοῦ ἔργου, β) Ἀξία τοῦ ἔργου. — Κεφ. Β' Βί ο ς ὀ σί ο υ Θ ε ο δ ο σί ο υ Τ υ ρ ν ὀ β ο υ. Ἀκολουθοῦν ἕνδεκα παράγραφοι, περίπου ὡς καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφ. — Μέρους Β': Ὁ μ ι λ ῖ α ι. Κεφ. Α': Τὸ ὀμιλητικὸν ἔργον τοῦ Καλλίστου (εἰς πέντε παραγράφους). Κεφ. Β': Ὁ μ ι λ ῖ α ι εἰ ς Κ υ ρ ι α κ ᾶ ς καὶ ἑ ο ρ τ ᾶ ς. Κεφ. Γ': Ὁ μ ι λ ῖ α ι ἀ ν τ ι ρ ρ η τ ι κ α ῖ - δ ο γ μ α τ ι κ α ῖ (μὲ τρεῖς παραγράφους). Κεφ. Δ': Ὁ μ ι λ ῖ α ι ἡ θ ι κ α ῖ καὶ π ε ρ ι σ τ α σ ι α κ α ῖ. Κεφ. Ε': Ὁ μ ι λ ῖ α ι π ο ι μ α ν τ ι κ α ῖ καὶ ἀ σ κ η τ ι κ α ῖ. Κεφ. ΣΤ': Ἐ γ κ ω μ ι α σ τ ι κ ο ῖ λ ὀ γ ο ι. — Μέρους Γ': Ε ὕ χ α ῖ. Κεφ. Α': Τὸ λειτουργικὸν ἔργον τοῦ Καλλίστου. Κεφ. Β': Ἡ ἐπὶ μέρους διαπραγματεύσεις τῶν Ε ὕ χ ῶ ν. — Μέρους Δ': Ἀπολεσθέντα, ἀμφιβαλλόμενα καὶ κακῶς ἀποδοθέντα καὶ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Καλλίστον ἔργα, εἰς δύο κεφ. καὶ πλείονας παραγράφους. Ἐπιλεγόμενα. Βιβλιογραφία (πηγαί-βοηθήματα). Μνημονεύμενα ἐν τῇ ἐργασίᾳ χειρόγραφα (ἐλληνικά, ρουμανικά, σλαβικά). Initia ἔργων τοῦ

Καλλίστου (βίων ἀγίων, εὐχῶν, ὁμιλιῶν). Πίνακες-κατάλογος πινάκων. Εὐρετήριο τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Καλλίστου. Εὐρετήριο ἀξιωμασημονεῦτων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

4. Καὶ ἡ ἀπλῆ ἐνδειξις τοῦ πίνακος τῶν περιεχομένων ἐμφανίζει πάραυτα τὴν σοβαρότητα τῶν ἐκτιθεμένων, ἀμα δὲ τὴν διονυχιστικὴν καὶ πολὺπλευρον ἔρευναν τοῦ συντάκτου τῆς μελέτης πρὸς λύσιν τῶν ἀναφουμένων προβλημάτων καὶ πρὸς ἀντικειμενικὴν ἔκφρασιν τῶν συμπερασμάτων τοῦ ἐπὶ ἐκάστου προβλήματος. Ἡ ἐργασία τοῦ Δημ. Β. Γόνη, εἴλκυσεν ἰδιαίτερος τὴν προσοχὴν μου, διότι ἡ διερευνημένη, προσωπικότης τοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α' εἶναι συνυφασμένη μετὰ τὴν ἱστορίαν τῶν συμβάντων εἰς μίαν περίοδον τοῦ Βυζαντίου κρισιμωτάτην, ἀξίαν ἰδιαίτερας μελέτης καὶ προσοχῆς, μάλιστα τὴν σήμερον ἡμέραν, ὅτε πολλὰ νέφη κρίσιμα καὶ ἀπειλητικὰ ἐπισκιάζουσι τὸν ὀρίζοντα τῆς πατρίδος ἡμῶν. Διὰ καὶ τὰ ἱστορικὰ συμβάντα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆς, πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ ἀποτελέσουν ἐπωφελεὲς διδάγμα δι' ἡμᾶς σήμερον.

5. Εἰς τὴν περὶ ἧς ὁμιλοῦμεν ἐποχὴν τοῦ ΙΔ' αἰ. ἀναφέρονται καὶ δύο ἐξαιρετὰ ἔργα, ἐμφανισθέντα τὸ 1979 καὶ 1980 καὶ δυστυχῶς ὁ Δ. Γόνης δὲν τὰ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν. Ὅα εἶχε πολλὰ νὰ προσθήσῃ καὶ νὰ διδαχθῇ. Εἶναι δὲ τὰ ἐξῆς: α) Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς Μέσους χρόνους (285-1354), Θεσ/κη 1980 καὶ β) τοῦ David Balfour, Politico-historical Works of Symeon, Archbishop of Thessalonika (1416/17 to 1429). Wien 1979 (Wiener byzantinische Studien, Bd XIII). Τοῦ Καθηγητοῦ Γ. Θεοχαρίδου τὸ ἔργον βιβλιοκρίνω καὶ ἀναλύω ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ» καὶ τῇ «Θεολογίᾳ». Τοῦ δὲ ἔργου τοῦ Balfour προτίθεμαι νὰ ἀνακοινώσω τὸ περιεχόμενον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, δημοσιεύων ἀμα καὶ βιβλιοκρίσιν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς Περιοδικαῖς. Σὺν τούτοις γνωρίζω εἰς τὸν κ. Γόνην ὅτι ἤρχισεν ἐκτυπούμενη καὶ δημοσιευομένη ἑτέρα μελέτη τοῦ Balfour ἐν τῷ Δ' τεύχει τῆς «Θεολογίας», μετὰ τίτλον: Saint Gregory the Sinaite: Discourse on the Transfiguration. First critical edition, with English translation and commentary.

6. Ἐν τέλει δὲν ἔχω ἢ νὰ συγχαρῶ τὸν νέον δρ. Δ. Β. Γόνην διὰ τὴν σοβαρὰν ἐπιστημονικὴν διαπραγματέυσιν ἐνὸς θέματος σπουδαίου ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Διὰ τῆς ἐργασίας του ἀπεδείχθη ἄξιος ἔρευνητὴς καὶ δόκιμος ἐπιστῆμων συγγραφεὺς.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Βασιλείου Α. Δεντάκης, Κωνσταντῖνος Γ. Μπόνης, Ἀθήναι 1980, σελίδες 87, εἰκόνες 2, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος ΚΔ', Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς Κωνσταντῖνον Μπόνην.

Ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «Κωνσταντῖνος Γ. Μπόνης» ἐργασία τοῦ Βασιλείου Α. Δεντάκης, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, φέρει τὸν ὑπότιτλον: «Ὁ Ἀνθρώπος, Ὁ Ἐπιστῆμων, Ὁ Πανεπιστημιακὸς Διδάσκαλος, Ὁ Συγγραφεὺς καὶ Αἱ Συγγραφαὶ Αὐτοῦ», ὁ ὁποῖος διαφωτίζει τὰ ἀκολουθοῦντα.

Ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔγραφεν ὁ ὑποσημειούμενος, ὠραία εἶναι ἡ παράδοσις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὅπως ἀφιερῶνῃ ἕνα ἐκ τῶν τῶμων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπετηρίδος αὐτῆς εἰς ἕνα ἐκ τῶν ὁμοτίμων καθηγητῶν τῆς Σχολῆς. Ὡραιότερα καθίσταται ἡ παράδοσις ὅταν ὁ τιμώμενος εὐρίσκειται εἰς τὴν ζωὴν καὶ δέχεται τὴν ἐκδηλωσιν ταύτην ἀπὸ τοῦ μαθητᾶς, τοῦ συνεργάτου καὶ συναδέλφου καὶ τοῦ φίλου του. Τοὺς ὄρους τούτους πληροῖ ὁ Βασίλειος Α. Δεντάκης, ὁ ὁποῖος καὶ παρουσιάζει τὸν τιμώμενον καθηγητὴν ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

Τὰ περιεχόμενα τοῦ ἔργου ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Ἐἶδησις, σ. 7. — Πρόλογος, σ. 11-13. — 1. Βίος-Δράσις, σ. 15-25. — 2. Ὁ Ἄνθρωπος, ὁ Ἐπιστήμιον, ὁ Πανεπιστημιακὸς Διδάσκαλος, σ. 26-29. — 3. Ὁ Συγγραφεὺς, σ. 30. — 4. Αἱ περὶ τῶν Συγγραφῶν Κρίσεις, σ. 31-62. 5. Σύνοψις, σ. 63-64. — 6. Οἱ τῶν Συγγραφῶν Τίτλοι, σ. 65-83. — Ἔργα Βασιλείου Α. Δεντάκη, σ. 85-87.

Συντόμως, ὁ Κωνσταντῖνος Γ. Μπόνης ἐγεννήθη τὸ 1905 εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ συνεπλήρωσε τὴν στοιχειώδη καὶ τὴν μέσθην παιδείαν, ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν τὰ Νομικὰ καὶ τὴν Θεολογίαν. Ἐσυνέχισε τὰς σπουδὰς του εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Λουβαίν, τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ Βερολίνου. Ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας τὸ 1936 καὶ ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διδάκτωρ τῆς Θεολογίας τὸ 1937.

Τὸ 1938 διαώρισθη ὑφηγητὴς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ 1939 (-1942) ἐπικουρικὸς καθηγητὴς εἰς τὴν ἰδίαν Σχολὴν. Τὸ 1942 (-1951) καθηγητὴς εἰς τὴν μόλις ἰδρυθεῖσαν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τὸ 1951 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας καὶ τῆς Ἑρμηνείας τῶν Πατέρων εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, παραμείνας εἰς αὐτὴν μέχρι τοῦ 1969, ὅποτε καὶ ὠνομάσθη ὁμότιμος καθηγητὴς. Τὸ 1978 ἐξελέγη τακτικὸν μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Ἐκτὸς τῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον διδασκαλίας του, ὁ Κ.Γ. Μπόνης ἐδίδαξεν εἰς τὴν μέσθην Παιδείαν καὶ εἰς τὰ Ἀνώτερα Ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ριζαρείου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἔδωσε διαλέξεις. Ἔκαμεν ὁμιλίας, ἀνακινώσεις καὶ εἰσηγήσεις εἰς Ἰδρύματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Συμμετέσχεν εἰς συνέδρια ἐπιστημονικά, ἐκκλησιαστικά, καὶ ἄλλα, ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἐχρημάτισε Γενικὸς Διευθυντὴς Ὀργανισμῶν τοῦ Ἑπιχειρήματος τῆς Παιδείας (1956-1958) καὶ διατελεῖ Διευθυντὴς ἀπὸ τοῦ 1968 τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιοδικῶν «Ἐκκλησία», «Ἐφημέριος» καὶ «Θεολογία». Ἔλαβε διάφορα παράσημα.

Οἱ χαρακτηρισμοί, τοὺς ὁποίους κάμνει ὁ Β.Α. Δεντάκης εἰς διάφορα μέρη τοῦ βιβλίου του περὶ τοῦ Κ.Γ. Μπόνη εἶναι πάντοτε θετικοὶ καὶ εὐνοϊκοί. Συνοπικὰ λέγει:

«Καθ' ὅσον, ὁ τιμώμενος Καθηγητὴς εἶναι πεποικισμένος ὑπὸ ἐξαίρετων πνευματικῶν προσόντων, ἅτινα κατέστησαν αὐτὸν ἐξέχοντα πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον, ἐπιστήμονα καὶ πνευματικὸν ἐν γένει ἄνδρα. Χάρις εἰς τὰ προσόντα αὐτοῦ ταῦτα ἐτίμησε καὶ τιμᾶ τὴν σχολὴν τὴν ὁποίαν ἐπὶ τόσα ἔτη ὑπήρτησεν. Ἀλλὰ γενικώτερον ἐτίμησε καὶ τιμᾶ τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν, καί, ἰδίᾳ, τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν, τὸ Πανεπιστήμιον, τὴν Ἀκαδημίαν, τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς ὑπηρεσίαν τῶν ὁποίων ἔταξεν ἑαυτὸν κατὰ τὴν πολυσχιδῆ καὶ πολυχρόνιον δρᾶσίν του» (σ. 11).

Ὁ Β.Α. Δεντάκης, ἐκτὸς τῶν ὄσων γράφει ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν τιμώμενον καθηγητὴν, συχνὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς ἑαυτὸν, προβαίνει δὲ καὶ εἰς παρεκβάσεις, ὅπως π.χ. περὶ σπουδῶν δυσκόλων καὶ βαθμολογίας αὐστηρᾶς κατὰ τὸ παρελθόν (σ. 16), περὶ τοῦ κοινοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ τοῦ Κ.Γ. Μπόνη εἰς τὸ Μόναχον τοῦ Φραγκίσκου Ντόλγκερ (σ. 16-19), περὶ τοῦ γλωσσικοῦ θέματος, ὑπὲρ τῆς καθαιρεούσης (σ. 26), περὶ τῆς ἐκδόσεως εἰς νεαρὰν ἢ ὄριμον ἡλικίαν τῶν συστηματικῶν ἔργων ὑπὸ τῶν συγγραφέων, τοῦ Μπόνη ὑποστηρίζοντος τὴν πρώτην καὶ τοῦ Δεντάκη τὴν δευτέραν ἄποψιν (σ. 45-46), περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἐκδόσεως ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν κειμένων (σ. 47), περὶ τῶν σχέσεων τῶν μητροπολιτῶν Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου Τυπάλδου καὶ Νικομηδείας Φιλοθέου Βρυενίου καὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς Διδαχῆς (σ. 56-57), κτλ.

Οὗτος ὁμιλεῖ περὶ «τῆς μερικῶς ἐτοιμῆς ἡμετέρας ἐπιτόμου Ἱστορίας τῆς Θεολο-

γικής Σχολῆς», τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (σ. 7) ὑπὲρ ἧς εὐχομαι τὴν δολοκλήρωσιν καὶ ἐκδόσιν.

Μαζὺ μὲ δλους τοὺς προαναφερθέντας, προσθέτω τὰ προσωπικὰ συγχαρητήρια καὶ τὰς θερμὰς μου εὐχὰς πρὸς τὸν τιμώμενον φίλον συνάδελφον καὶ ἀκαδημαϊκὸν Κωνσταντῖνον Γ. Μπῶνην.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Enrica Follieri, *I calendari in metro innografico di Cristoforo Mileneo. I. Introduzione, Testo e Traduzione, Societ  des Bollandistes, Bruxelles 1980, pp. XXXIX + 499. — II. Commentario e Indici, Ibidem, pp. 563. (Subsidia Hagiographica, No 63).*

Ἡ γνωστὴ διεθνῶς βυζαντινολόγος, καθηγήτρια εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ρώμης, Enrica Follieri εἶχε καὶ παλαιότερον ἀσχοληθῆ μετὰ τὰ ἔργα τοῦ σπουδαίου ποιητοῦ τοῦ ΙΑ' αἰ. Χριστοφόρου Μυτιληναίου. Διὰ τοῦ παρόντος ὀγκώδους διτόμου ἔργου ἐπανεξετάζει τὸ σύνολον τῶν κειμένων τοῦ βυζαντινοῦ ποιητοῦ, συνεκτιμᾷ τὰ μέχρι τοῦδε πορίσματα τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ μᾶς δίδει ὀριστικὴν ἐκδόσιν τῶν ὑπὸ τύπον στιχηρῶν καὶ κανόνων ἐμμέτρων Καλενδαρίων τοῦ Μυτιληναίου, ἐμπλουτίζουσα αὐτὰ δι' ἐκτενεστάτων σχολίων, ὥραίας εἰς τὴν ἰταλικὴν μεταφράσεως, ἐμβριθοῦς εἰσαγωγῆς καὶ ἀναλυτικωτάτων πινάκων.

Τὸ ὅλον ἔργον εἶναι μακροχρονίου μόχθου ἀποτέλεσμα ἡ δὲ συγγραφεὺς ἦτο ἡ πλεόν ἀρμόδια νὰ ἐπιληφθῆ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἕνεκα τῆς βαθείας γνώσεως τὴν ὅποιαν ἔχει τόσον τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας εἰς ρυθμοτονικὰ μέτρα ὅσον καὶ τῆς λοιπῆς εἰς προσωδιακὰ μέτρα ποιήσεως.

Ἐκτενεστάτη εἶναι ἡ εἰσαγωγή, ἔνθα γίνεται ἀκριβῆς ἐπιστημονικὸς ἐλεγχος πάντων τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν δεδομένων. Οὕτω μετὰ τὴν ἐνημερωμένην μετὰ τὰς τελευταίας μελέτας βιβλιογραφίαν ἐξετάζεται ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοφόρου τοῦ Μυτιληναίου. Εἰς τὸ βραχὺ αὐτὸ κεφάλαιον ἡ συμβολὴ τῆς συγγραφῆς εἶναι ἀξιόλογος, διότι μετὰ τὴν σχεδιασθεῖσαν βιογραφίαν τὸ 1903 ὑπὸ τοῦ E. Kurtz εἶναι ἡ μόνη ἡ ὅποια ἔκαμε ἐκτενεῖς ἐρεῦνας καὶ προσήνεγκεν οὐσιώδεις συμβολὰς ἐπὶ τοῦ θέματος. Τὸ ἔργον τοῦ Χριστοφόρου ἡ συγγραφεὺς χωρίζει εἰς δύο μέρη, ἀμφοτέρω ποιητικὰ, διότι ὁ Χριστόφορος Μυτιληναῖος, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἔγραψε μόνον ποιητικὰ ἔργα:

α') Ποιήματα καὶ ἐπιγράμματα ποικίλου περιεχομένου εἰς προσωδιακὰ μέτρα καὶ

β') Τὰ ἔμμετρα καλενδάρια (δύο εἰς προσωδιακὰ μέτρα, λαμβανὰ δίστιχα καὶ μονόστιχα ἠρωελεγεῖα, καὶ δύο εἰς ρυθμοτονικὰ μέτρα στιχηρὰ καὶ κανόνες εἰς πάντας τοὺς ἀγίους καὶ πάσας τὰς ἑορτὰς τοῦ ἑνιαυτοῦ).

Ἀκολουθεῖ λεπτολόγος καὶ μεθοδικὴ ἐξέτασις τοῦ κυρίου θέματος τῶν δύο τόμων ποῦ εἶναι ἡ μελέτη καὶ ἐκδόσις τῶν εἰς ρυθμοτονικὰ μέτρα συνθέσεων τοῦ Χριστοφόρου τοῦ Μυτιληναίου, ἡτοι τῶν στιχηρῶν καὶ τῶν κανόνων. Ἐν περιλήψει δὲ αὕτη περιλαμβάνει:

I. Τοὺς κώδικας καὶ τὰς ἐκδόσεις.

II. Τὴν ποιητικὴν δομὴν τῶν καλενδαρίων.

III. Τὴν μετρικὴν αὐτῶν.

IV. Τὴν γλώσσαν.

V. Τὸ ὕφος.

VI. Τὸ περιεχόμενον.

VII. Τὰς πηγὰς αὐτῶν.

- VIII. Τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῶν δύο ἄλλων καλενδαρίων εἰς προσωδιακὰ μέτρα.
 IX. Τὴν ἱερὰν παιδείαν τοῦ ποιητοῦ ὅπως αὕτη παρουσιάζεται ἀπὸ τὰ ἐκδιδόμενα καλενδάρια.
 X. Τὴν τύχην τῶν Χριστοφορέων καλενδαρίων καὶ τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ταῦτα ἤσκησαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Ἐνταῦθα δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ συγγραφεὺς ἀναγκάζεται ἐκ τῶν πραγμάτων, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰς ρυθμοτονικὰ μέτρα καλενδαρίων, νὰ καταφεύγῃ συγκριτικῶς καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὁ αὐτὸς ποιητὴς συνέθεσεν εἰς κλασσικὰ μέτρα. Ἡ αὕτη ἀνάγκη ὠδήγησε τὴν συγγραφέα νὰ προβῇ εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ μὲ βάσιν τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῶν.

Μετὰ ταῦτα ἡ συγγραφεὺς χωρεῖ εἰς τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα προηγουμένως λεπτομερῶς ἐξέτασε καὶ παρουσίασε. Τὰ κείμενα ἐκδίδονται κατὰ μῆνα, συμφώνως πρὸς τὸ βυζαντινὸν ἔτος, ἤτοι ἀπὸ Σεπτεμβρίου μέχρις Αὐγούστου. Ἐκαστοῦ μηνὸς προηγείται τὸ στιχρόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ ποιητὴς συντόμως ποιεῖται μνεῖαν τῶν κυριωτέρων ἁγίων ὄλων τῶν ἡμερῶν τοῦ μηνός, εἶτα δὲ ἀκολουθεῖ ὁ κανὼν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ ποιητὴς ἐκτενέστερον πῶς ὑμνεῖ τοὺς ἁγίους τοῦ μηνός, ἕνεκα τῆς μεγαλυτέρας ἐκτάσεως τὴν ὁποίαν προσφέρει τὸ ποιητικὸν τοῦτο εἶδος (ἐννέα ἢ ὀκτὼ ᾠδάς).

Τὰ κείμενα στηρίζονται κυρίως εἰς 4 κώδικας· τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα, σύντομον καὶ περιεκτικόν, ἐκθέτει ἡ συγγραφεὺς μὲ τὴν θετικὴν μέθοδον.

Ἡ ἰταλικὴ μετάφρασις, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ, εἶναι πιστὴ παρὰ τὰς ἐγγενεῖς δυσκολίας τὰς ὁποίας παρουσιάζει τὸ πρωτότυπον.

Κριτικὰς τινὰς παρατηρήσεις τὰς ὁποίας ἐθεώρησεν ἀπαραιτήτους ἡ συγγραφεὺς συνεκέντρωσεν εἰς τὸ τέλος τοῦ Α' τόμου, διὰ νὰ μὴ βαρύνῃ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα καὶ νὰ μὴ ἀποστῇ τῆς ἀκολουθουμένης μεθόδου.

Εἰς τὸν Β' τόμον ἡ συγγραφεὺς ἐξετάζει καὶ συζητεῖ ὅλα τὰ προβλήματα, ὑμνογραφικὰ, ἀγιολογικὰ, ἑορτολογικὰ, καὶ εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδώσῃ, οὐχὶ βεβαίως κριτικῶς, διότι τοῦτο δὲν ἦτο εἰς τὰς προθέσεις τῆς, καὶ τὰ ἕτερα δύο καλενδάρια τοῦ Χριστοφόρου, ἤτοι τὸ τῶν διστίχων ἱαμβικὸν καὶ τὸ τῶν μονοστίχων ἠρωελεγειακόν. Τοῦτο δὲ πράττει ἀναζητοῦσα τὴν σχέσιν τῶν δύο κειμένων, τὴν συμφωνίαν αὐτῶν ἢ τὰς τυχόν παρεκκλίσεις καὶ συμπληροῦσα τὰ ἔλλιπῆ καὶ κενὰ τῶν δοθέντων κειμένων.

Τῶ ὄντι καταπλήττουσα εἶναι ἡ ἐποπτεία τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ συγγραφεὺς καὶ λεπτολόγος ἡ παράθεσις του.

Τὸν τόμον κλείουν λεπτομερεῖς πίνακες λέξεων, ὀνομάτων, πραγμάτων, ἁγίων, χειρογράφων κλπ.

Ἄχαρι καὶ μικρόψυχον θὰ ἦτο τὸ ἔργον τῆς παραθέσεως παρατηρήσεων ἢ διαφωνιῶν, αἱ ὁποῖαι φυσικὸν εἶναι νὰ μὴ λείπουν καὶ εἰς τὰς μνημειώδεις ἀκόμη ἐκδόσεις. Ἐφ' ᾧ καὶ περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ δικαίου ἐπαίνου, τὸν ὁποῖον ἐξ ἄλλου ἔχει ἤδη ἀποσπάσει ἡ ἐκλεκτὴ συνάδελφος τῆς φίλης χώρας μὲ τὰς προηγηθείσας τῆς παρουσίας μελέτας καὶ ἐκδόσεις τῆς.

Τὸ ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ Χριστοφόρου τοῦ Μυτιληναίου εἶναι μνημεῖον οὐχὶ μικρῶς σπουδαιότητος. Δι' αὐτοῦ ἀναφαίνεται ἀνάγλυφος ἡ ἱερὰ παιδεία τῶν Βυζαντινῶν, ἡ στερεὰ γνῶσις των εἰς θέματα ὑμνογραφικὰ καὶ λειτουργικὰ, ἡ λεπτοτάτη αἴσθησις τοῦ ὄραλου, ἡ χάρισσα τάσις πρὸς παιδιάν, ἡ σπανία ἱκανότης ἐπιλογῆς δοκίμων μέσων ἔκφράσεως, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ γνωστὰ ἐλαττώματα τῆς ἐντέχνου προσπαθείας μιμήσεως ἀρχαίων προτύπων, τῆς ἀθεραπεύτου θήρας τοῦ ἐξεζητημένου καὶ τῆς ἐκτροπῆς των πολλὰκις εἰς πλατεῖα-σμόν, ἕνεκα ὑπερβολῆς εἰς τὴν χρῆσιν τῶν νομίμων καὶ δοκίμων ἔκφραστικῶν τρόπων.

Τὸ ἔργον τῆς καθηγητρίας Enrica Follieri δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τὰ σημαντι-

κώτερα τοῦ ἔτους 1980 εἰς τὸν χρόνον τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας καὶ ἀσφαλῶς θὰ τύχη διεθνῶς τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ ὑποδοχῆς εἰς τοὺς ἀρμοδίους ἐπιστημονικοὺς κύκλους.

A. Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ

Π. Β. Πάσχοῦ, "Απαντὰ τὰ ὑμνογραφικὰ τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη [Κριτικὴ ἔκδοσις πάντων τῶν κατανυκτικῶν καὶ ἀντιαιρετικῶν Στιχηρῶν καὶ Μακαρισμῶν τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη (ιδ' αἰ.), ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν χειρογράφων κωδίκων (editio princeps)], Ἀθῆναι 1980, σελ. 270.

Κρίνων πρὸ τριετίας περίπου εἰς τὴν Θεολογίαν (ΜΘ', 1978, σελ. 1024-1027) τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης καὶ τὸ ὑμνογραφικὸν ἔργον του» διδακτορικὴν διατριβὴν τοῦ συγγραφέως, παρῶντα τὸν σ. νὰ μᾶς δώσῃ συντόμως καὶ τὰ ἀντίστοιχα κείμενα τοῦ Βλάσταρη, «ὥστε νὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν μᾶς ἔδωκεν ἡδὴ μὲ τὴν παρουσιασθεῖσαν ἀνωτέρω διατριβήν».

Τῷ ὄντι, τὸ παρὸν ἔργον φαίνεται πραγμάτως τῆς παροτρύνσεως ἐκείνης καὶ εἰδικώτερον κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν ὑμνογραφικῶν ἔργων τοῦ Βλάσταρη, ἥτοι τῶν Στιχηρῶν καὶ τῶν Μακαρισμῶν.

Ἡ δομὴ τοῦ νέου πονήματος τοῦ κ. Πάσχοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς: Προτάσσεται Πρόλογος καὶ Εἰσαγωγή (σελ. 1-51), ἀκολουθοῦν εἴτα: Μέρους Πρῶτον: Στιχηρὰ τοῦ Πεντηκοσταρίου (σελ. 57-86)· Μέρους Δεύτερον: Μακαρισμοὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου (σελ. 87-150)· Μέρους Τρίτον: Μακαρισμοὶ τῶν ὀκτὼ Ἦχων (σελ. 151-208). Ἔπονται ποικίλοι Πίνακες (σελ. 209-270).

Τὸ ὅλον ἔργον ἀφιερῶνται «Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα», διδασκάλου τοῦ συγγραφέως.

*

Ἡ Εἰσαγωγὴ περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια, ἐνθα ἐξετάζονται συνοπτικῶς καὶ κριτικῶς ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα τοῦ Βλάσταρη, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν ἐκδιδομένων ὑμνων, ἡ μετρικὴ μορφή των καὶ ἡ χειρόγραφος παράδοσις αὐτῶν. Πάντα ταῦτα εἶχον ἀναλυτικῶς ἐξετασθῆ ὑπὸ τοῦ σ. εἰς τὴν διδακτορικὴν του διατριβήν, ἐνταῦθα δὲ παρουσιάζονται συνοπτικῶς τὰ ἄκρως ἀπαραίτητα, ὥστε νὰ καθίσταται τὸ νέον ἔργον αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον καὶ νὰ δύναται νὰ μελετᾶται χωρὶς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ πρώτου.

Ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τῶν κειμένων γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει ἑξ κωδίκων (τῆς Μόσχας, τῆς Ὁξφόρδης, τοῦ Μονάχου, τῆς Λέσβου καὶ δύο Ἀγιορειτικῶν) καὶ μὲ τὴν γνωστὴν μεθολογίαν ἐκδόσεως ὑμνογραφικῶν κειμένων, ὅπως ἐκείνη ποὺ ἐχρησιμοποίησαν οἱ Maas, Trypanis, José Grosdidier de Matons, G. Schiró (σελ. 10).

Ἡ πρώτη ἐνότῃς, ἥτοι τὰ Στιχηρὰ τοῦ Πεντηκοσταρίου ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Ὡμαῖ μέχρι τῆς τῶν Ἀγίων Πάντων» κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν τριάκοντα τριάδας, ἥτοι ἀνὰ τρία στιχηρὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἐπιλεγομένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ συμφώνως καὶ πρὸς τὸν ἀναστάσιμον χαρακτήρα τῆς περιόδου. Τὰ στιχηρὰ ταῦτα ἠρίθμωσεν ὁ ἐκδότης ἀπὸ α'—4' (=1-90), πρὸς εὐχερεστέραν διαπραγματέυσιν καὶ εὐρετηρίαςιν.

Σημειοῦται ἐπιπροσθέτως, ὅτι πάντα τὰ στιχηρὰ ταῦτα εἶναι προσόμοια καὶ ἀκολουθοῦν γνωστὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας.

Ἡ δευτέρα ἐνότῃς, ἐπιγραφομένη Μακαρισμοὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἐκτείνεται καὶ καλύπτει τὴν αὐτὴν περίοδον, ἥτοι ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Ὡμαῖ

μέχρι τῆς τῶν 'Αγίων Πάντων». Τὸ σύνολον τῶν Μακαρισμῶν εἶναι 267, ἡριθμήθησαν δέ, συμφώνως πρὸς τὰς ἀκροστιχίδας αὐτῶν, καθ' ἑβδομάδα, ἦτοι α' - λ' ἢ λζ' ἢ μδ' κ.λπ., οὐχὶ δὲ εἰς συνεχῆ ἀρίθμησιν, ὅπως τὰ Στιχηρά.

Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐνταῦθα, ὅπως καὶ εἰς τὰ Στιχηρά, οἱ ἀριθμοὶ τῶν ὕμνογραφικῶν κειμένων, καίτοι ἔχουν σαφῆ ἐσωτερικὴν σχέσιν, προσδιορισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τῶν (πρὸβλ. 3×30), ἐν τούτοις ἐξαρτῶνται ἀναποφεύκτως ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γραμμάτων τῶν ἀκροστιχίδων διὰ τῶν ὁποίων ὁ αὐτὸς ποιητὴς προκαθώρισε τόσον τὴν ἔκτασιν ὅσον καὶ τὴν δομὴν. Τούτου λησιμονηθέντος, εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἐδημιουργήθησαν ποικίλα κενά, εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, τὰ ὁποῖα μὲ ἄκραν ἐπιμέλειαν φροντίζει νὰ πληρώσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ ὁ ἐκδότης.

Ἡ τρίτη ἐνόησις, ἦτοι οἱ Μακαρισμοὶ τῶν ὁκτώ ἡχων, σύνολον 296, ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου δομὴν καὶ οἱ προηγούμενοι καὶ εἶναι συνθετιμῆνοι διὰ κάθε ἡχὸν καὶ κάθε ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. Ἐξαρτῶνται καὶ αὐτοὶ ἀπὸ ἀντιστοίχους ἀκροστιχίδας καὶ ἐκδίδονται καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ οἱ προηγούμενοι.

Ἡ μόνη ἰδιοτυπία, ἣ ὅποια παρουσιάζεται ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι μέγας ἀριθμὸς Μακαρισμῶν (τὸ ἐν τρίτον περίπου τοῦ συνόλου) παραλλάσσει μόνον κατὰ τὴν ἀρχὴν (incipit), ἐνῶ κατὰ τὰ λοιπὰ εἶναι ὅμοιος μὲ ἀντιστοίχους Μακαρισμοὺς τοῦ Πεντηκοσταρίου.

Χρησιμώτατοι πίνakes κλείουν τὸ ὅλον ἔργον (Χειρογράφων κωδίκων, Μουσικῆς τῶν ὕμων, Incipitarium, Desinitarium, Τῶν ἀξιολησθησέων ὀνομάτων καὶ θεμάτων), εἰς τοὺς ὁποίους καλὸν ἔσως θὰ ἦτο νὰ περιλαμβάνοντο καὶ τὰ incipit τῶν ἀκροστιχίδων τοῦ Ματθαίου ἢ τῶν λοιπῶν προσωδιακῶν κειμένων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἢ τῶν γραφῶν τῶν κωδίκων.

* * *

Ἐχοντες πρὸ ἡμῶν τὸ σύνολον τοῦ ὕμνογραφικοῦ ἔργου τοῦ Βλάσταρη, κριτικῶς ἐκδεδομένον, δυνάμεθα καλύτερον παρὰ ποτὲ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ὕμνογραφικὴν παράδοσιν τοῦ ἰδ' αἰ., ἣ ὅποια φαίνεται νὰ συμπορεύεται πρὸς τὴν ἀντιρρητικὴν θεολογίαν, νὰ ἀναβαπτίζεται εἰς τὰ κείμενα τῆς μυστικῆς θεολογίας καὶ νὰ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς πιστοὺς, κλυδωνιζομένους ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν αἰωνίων προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιζητοῦντος τὴν ἔνωσιν μὲ τὸν Θεόν.

Ἡ παροῦσα ἐκδοσις τῶν ὕμνογραφικῶν ἔργων τοῦ Βλάσταρη, βραβεύεται ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀφ' ἐνὸς μὲν φωτίζει περισσότερον τὴν προσωπικότητά του καὶ τὸν αἰῶνα εἰς τὸν ὁποῖον οὗτος ἔζησεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πλουτίζει τὴν ὕμνογραφικὴν παρακαταθήκην τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐνῶ παραλλήλως παρουσιάζει ἀνάγλυφον τὴν συνέχειαν τῆς λειτουργικῆς καὶ μουσικῆς παραδόσεως τοῦ Βυζαντίου, τὴν ὁποίαν μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνακαλύπτομεν ὁλονὴν καὶ περισσότερον.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀνεκδότων εἰσέτι ὕμνογραφικῶν θησαυρῶν τῆς Ἐκκλησίας μας ὁ κ. Πάσχος ἀποδεικνύεται στερρὸς ἐργάτης καὶ συνεπῆς μελετητῆς, καθ' ὅσον ἔχει τὸν ἀπαραίτητον διὰ τοιαῦτα ἔργα ὄπλισμόν, ἦτοι φιλολογικὴν κατάρτισιν, θεολογικὴν παιδείαν καὶ γνῶσιν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

Α. Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ

Γεωργίου Μπαμπινιώτη, *Θεωρητικὴ Γλωσσολογία. Εἰσαγωγή στὴν σύγχρονη Γλωσσολογία*, Ἀθήναι 1980, σ. 308.

Τὸ βιβλίον αὐτό, καρπὸς μακρᾶς ἐρεῦνης καὶ διδασκαλίας τοῦ κ. Γ. Μπαμπινιώτου, καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εἶναι κατ' οὐσίαν τὸ πρῶτον

συστηματικὸν ἔργον θεωρητικῆς ἢ γενικῆς γλωσσολογίας, τὸ ὁποῖον ἐκδίδεται ἐν Ἑλλάδι μετὰ τὴν Γενικὴν Γλωσσικὴν τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκη (1915-1916), εἰς τὴν ὁποίαν ἀπηχοῦνται αἱ θέσεις τῆς ἱστορικοσυγκριτικῆς γλωσσολογίας (ἱστορικῆ-διαχρονικῆ θεωρήσεως τῆς γλώσσης) καὶ ὄχι, βεβαίως, τῆς μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον μεγάλως ἀναπτυχθείσης ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ νεωτέρας γλωσσολογίας, ἥτις ὑπογραμμίζει τὴν σπουδαιότητα τῶν συγχρονικῶν ἔρευνῶν.

Ἡ Θεωρητικὴ Γλωσσολογία τοῦ κ. Μπαμπινιώτου, ὡς ἡ πρώτη συστηματικὴ παρουσίασις τῆς συγχρόνου γλωσσολογίας εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, εἶναι ἰδιαιτέρως εὐπρόσδεκτος, καθ' ὅσον μάλιστα ἀπευθύνεται ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἔχοντας γλωσσολογικὰ ἐνδιαφέροντα ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν φιλοσοφίαν τῆς γλώσσης ὅπως καὶ εἰς τοὺς φιλόλογους, τοὺς λογοτέχνας, τοὺς κριτικούς τῆς λογοτεχνίας καὶ ἐν γένει εἰς πάντα ἐνδιαφερόμενον διὰ τὸν λόγον καὶ τὴν γλῶσσαν.

Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἐκ προλόγου (σσ. 5-14) κυρίου μέρους (σσ. 15-204), σημειώσεων (σσ. 207-49), ἐκτενοῦς βιβλιογραφίας (σσ. 251-81), πίνακος πραγμάτων καὶ ὄρων (σσ. 283-93), πίνακος κυρίων ὀνομάτων (σσ. 293-99) καὶ πίνακος ξένων γλωσσολογικῶν ὄρων ἀντιστοίχων πρὸς τοὺς ἑλληνικούς τοὺς χρησιμοποιουμένους ἐν τῷ βιβλίῳ (σσ. 299-300). Τὸ κύριον μέρος περιλαμβάνει ἐννέα ἐνότητα ὑποδιαιρουμένας εἰς κεφάλαια καὶ ὑποκεφάλαια κατὰ τὸ δεκαδικὸν σύστημα (λ.χ. 1.4, 1.4.1, 1.4.2, κ.ο.κ.).

Ἡ Θεωρητικὴ Γλωσσολογία διακρίνεται διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν ἐξεταζομένων ἐν αὐτῇ θεμάτων (ἐὰν μάλιστα, λόγῳ τοῦ εἰσαγωγικοῦ χαρακτῆρος τοῦ βιβλίου, ὠρισμένα κεφάλαια ἦσαν κάπως συντομώτερα θὰ ὑπῆρχεν ἡ δυνατότης νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ ἄλλα προσέτι θέματα), διὰ τὰς λίαν ἐνδιαφερούσας προσωπικὰς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέαντος αὐτῆν ὡς καὶ διὰ τὸν προσωπικὸν του τρόπον ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων ζητημάτων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ ἐν λόγω ἐργασία τοῦ κ. Μπαμπινιώτου παρέχει εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην σοβαρὰν καὶ υπεύθυνον ἐνημέρωσιν εἰς τὴν προβληματικὴν τῆς συγχρόνου γλωσσολογίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΓΟΥΛΑΣ

Ἐκκλησία καὶ Θεολογία. Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Θεολογικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Οὐατείρων καὶ Μεγ. Βρετανίας. Προνοία τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου κ. Μεθοδίου. Τόμος Β' (1981), σσ. 1160.

Πρόκειται περὶ ὀγκωδεστάτου τόμου, ἀπαρτιζομένου ἐκ 1.160 σελίδων, ἐν τῷ ὁποίῳ δημοσιεύονται 7 μελέται εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ 13 εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἀναφερόμεναι γενικῶς ἐπὶ θεμάτων ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας, δογματικῆς, ἱστορίας τῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἱστορίας τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ διεκκλησιαστικῶν σχέσεων.

Εἰδικώτερον εἰς τὸν Β' τόμον τῆς Ἐπετηρίδος περιέχονται: 1. «Ἱστορία τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀξώμης, ἀπὸ τὸ 328 μ.Χ. ἕως σήμερα» (σσ. 5-427), τοῦ Χρῆστου Ε. Γιαννοῦλα, καθηγητοῦ-φιλόλογου. Ἐκτενεστάτη μελέτη, ἡ ὁποία κατὰ δὴλωσιν τοῦ σ., «δὲν εἶναι ἄλλο παρά μια Ἱστορία τῶν ἑλληνοαιθιοπικῶν σχέσεων, μὲ ἔμφαση στὶς σχέσεις μεταξὺ Ἑλληνικῆς καὶ Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ κέντρο ἀναφορᾶς τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Αἰθιοπίας, κυρίως ὑπὸ τῇ μορφῇ τῆς ὀργανωμένης θρησκευτικῆς ζωῆς».

2. «Ἡ Ἱ. Μητρόπολις Ἰμβρου καὶ Τενέδου ἀνὰ τοὺς αἰῶνας» (σσ. 429-505), τοῦ Μητροπολίτου πρ. Λήμνου Βασίλειου Γ. Ἀτέση. Ἀπαριθμοῦνται συνοπτικῶς οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερατεύσαντες ἐν αὐτῇ καὶ ἐπισκοπεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξέλιξις καὶ «τάξις» τῆς Ἱ. Μητροπόλεως «ἐν τῷ Συνταγματικῷ τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας».

3. «Ἡ Τριαδικὴ καὶ μυστικὴ θεολογία τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου» (σσ. 507-544, ἀγγλιστί), τοῦ Καθηγ. Κωνσταντίνου Ν. Τσιρπανλή, δ.φ. καὶ Θ.

4. «Μητροφάνης Κριτόπουλος (1589-1639) καὶ σχέσεις μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου, Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Μεταρρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν» (σσ. 545-581, ἀγγλιστί, συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου Α/1980), τοῦ Rev. Colin Davey, Μ.Α.

5. «Μιά κυπριακὴ εἰκόνα στὴν Αἰθιοπία» (σσ. 582-585, ἀγγλιστί), τοῦ Richard Pankhurst.

6. «Τὸ πρόβλημα τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς» (σσ. 586-590), τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγ. Βρετανίας Μεθόδιου. Ἀποτελεῖ ἀπάντησιν εἰς διάλεξιν μὲ θέμα «προτάσεις γιὰ λύσεις στὸ πρόβλημα τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς» τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Καρελίας καὶ πάσης Φινλανδίας κ. Παύλου.

7. «Ἡ χρῆσις τῆς Ὀικονομίας» καὶ σχετικοὶ ὄροι εἰς ἑλληνικὰς πηγὰς περὶ τὸ 100 μ.Χ.» (σσ. 591-617, ἀγγλιστί, συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου Α/1980) τοῦ Καθηγ. John H. P. Reumann.

8. «Ὁ Πατριάρχης Νίκων» (σσ. 618-660, ἀγγλιστί), τοῦ Dr. Charles Graves. Μελέτη περὶ τοῦ φινλανδο-ουγγρικῆς καταγωγῆς πατριάρχου καὶ περὶ τοῦ πῶς ἐσχετίσθη μὲ τὴν ζωὴν τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Ἐκκλησιολογικὴ καὶ ἐθνογραφικὴ ἐργασία διὰ τὸν ρώσον αὐτὸν Πατριάρχην τοῦ 15' αἰῶνος.

9. «Αἱ σχέσεις τοῦ Μεγ. Βασιλείου πρὸς τὸν Μέγ. Ἀθανάσιον» (σσ. 661-689), τοῦ Κωνσταντίνου Β. Καλλινίκου, ὁμοτ. Καθηγ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. Εἰσήγησις (15.10.1979), κατὰ τὰς ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις ἐπὶ τῇ ἀμφιθεατρῖδι τοῦ Μεγ. Βασιλείου, ἐν τῷ Διορθοδόξῳ Κέντρῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

10. «Ἡ μοναστικὴ ζωὴ ὡς μυστήριον τῆς ἀγάπης» (σσ. 690-700, ἀγγλιστί), τοῦ ἀρχιμ. Καλλίστου Warg, Εἰσήγησις εἰς τὸ Δ' ὀρθόδοξον Συνέδριον Δυτικῆς Εὐρώπης (Avignon-10.11.1980).

11. «Ἡ ἀποφατικὴ προσέγγισις τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς πρωίμους Ἑλληνας Πατέρας, μὲ εἰδικὴν ἀναφορὰν εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν Παράδοσιν» (σσ. 70-757, ἀγγλιστί), τοῦ Nicholas Gendle.

12. Δύο διαλέξεις εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν (σσ. 758-764), τοῦ Καθηγ. Βασίλειου Θ. Σταυρίδου, μὲ θέματα ἀντιστοίχως: «Ὁ συνοδικὸς θεσμὸς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον — 1923 καὶ ἔξῃς» καὶ «Ἡ Θεολογία εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Σύγχρονος Ἱστορία (1923-μέχρι σήμερον)». Δημοσιεύεται εὐρεῖα περίληψις, ἰδίως τῆς β' διαλέξεως.

13. «Σύμβολαι εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καὶ τῆς Ἐξαρτίας Δυτικῆς Εὐρώπης» (σσ. 765-859, ἀγγλιστί), τοῦ Ἀνδρέα Τηλλυρίδη, δ.φ. Καταχωρίζονται καὶ ἀρικετὰ ντοκουμέντα.

14. «Ἁγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς καὶ ἡ χριστιανικὴ ζωὴ» (σσ. 861-884, ἀγγλιστί), τοῦ π. George Dragas.

15. «Σύνδρομον ἐνότητος-διαίρεσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ἡ ἀνάπτυξις ἀποσχισθέντων Ἐκκλησιῶν εἰς Igboland Νιγηρίας» (σσ. 885-911, ἀγγλιστί), τοῦ Rev. George E. Okeke, Uni. of Nigeria.

16. «Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ ἐνότης τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα» (σσ. 913-959), τοῦ Καθηγ. Βασίλειου Ν. Ἀναγνωστοπούλου. Ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 1902 ἕως τοῦ 1976 «πρωτοβούλους ἐνεργείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τὴν σύγκλησιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου» τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας «καὶ τὴν πραγμάτωσιν καὶ διασφάλισιν τῆς ἐνότητος τῆς Ὁρθοδοξίας».

17. «Θεολογικὴ εἰσαγωγὴ εἰς τὰς ἐπιστολάς μεταξὺ Σεβήρου Ἀντιοχείας καὶ Σεργίου τοῦ Γραμματικοῦ» (σσ. 961-993, ἀγγλιστί), τοῦ Rev. Dr. Iain R. Torrance.

18. «Ἡ Ἱ. Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης» (σσ. 995-1023), τοῦ Διακόνου Ἀποστόλου Δανιηλίδου. Ἐκτίθενται τὰ περὶ ἰδρύσεως ἐπωνυμιῶν, κανονικῆς ἐξαρτήσεως, κτιτόρων καὶ ἀνακαινιστῶν, ἡγουμένων, βιβλιοθήκης καὶ χειρογράφων.

19. «Μητροφάνης Κριτόπουλος, Κύριλλος Λούκαρις καὶ Γενεὺς 1627-1640», (σσ. 1025-1042, ἀγγλιστί, μετὰ φωτοτυπιῶν διαφόρων ἱστορικῶν ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν, σσ. 1043-1054), τοῦ Edmond Perret.

20. Ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον» δημοσιεύονται: Ἐπίσημον Γράμμα τῆς Α.Α. τοῦ Πάπα Ἰωάννου Παύλου Β' πρὸς τὴν Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Δημήτριον Α' (24.11.1980) ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί (σσ. 1055-1057).— Προσφωνήσεις τοῦ Σεβ. Καρδινάλιου Ἰωάννου Βίλλεμπράντς πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην κατὰ τὴν Θρονικὴν Ἑορτὴν τοῦ Πατριαρχείου (30.11.1980), ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί (σσ. 1058-1065) καὶ Ἀντιφωνήσεις τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου, ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί (σσ. 1065-1069). — Λόγος κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Θεῖαν Λειτουργίαν ἐν τῇ Θρονικῇ Ἑορτῇ (30.11.1980), ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Φιλαδελφείας Βαρθολομαίου, με θέμα «Ἡ Οἰκουμενικὴ καὶ Οἰκουμενιστικὴ ἀποστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου» (σσ. 1070-1077).

21. Δύο «προσφωνήσεις ἐπὶ τοῖς ὀνομαστηρίοις τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος» (τὴν 9.3.1979 καὶ 9.3.1980, σσ. 1078-1083), τοῦ Δρ. Ἀθανασίου Παπαῆ, Μητροπολίτου Ἐλενουπόλεως.

22. Ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ «Theological Studies» (Bogoslovyia Trudy) τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας εἰς τὸν μεγάλον θεολόγον καὶ θεράποντα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, π. Paul Florensky (1882-1943), τοῦ E. Newton (σσ. 1084-1087 ἀγγλιστί).

Ὁ ὀγκώδης τόμος συμπληρώνεται μετὰ βιβλιοκρισίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν. Τὰς ἠτοίμασαν οἱ Καθηγ. Βασ. Σταυρίδης, Charles Graue, ἀρχιμ. Βαρνάβας καὶ ὁ Ὑπατίρωρ Μεθόδιος, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε καὶ σύντομον νεκρολογίον εἰς τὸν ἀείμνητον Καθηγητὴν καὶ Γεν. Γραμματέα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ἰω. Ν. Θεοδωρακόπουλον († 20.2.1981). Μετὰ τὸ Γενικὸν δὲ Εὐρετήριο (ἐπιμέλεια Χρ. Γιαννοῦλα), κατακλείεται τὸ συλλογικὸν τοῦτο ἔργον (σσ. 1115-1153).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΛΕΚΚΟΣ

«Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία» (Διευθυντής. Κ. Γ. Μπόνης), Ἰ. Βιβλιογραφία ἔτους 1977. Ἐπιμέλεια: Ἀδάμ. Στ. Ἀνεστίδης. Παράρτημα περιοδ. «Θεολογία», τόμ. Ν', 1979, Ἀθήναι 1979, σσ. XXIV-294.

Οἰοσδήποτε ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἑλληνικὴν παραγωγὴν θρησκευτικοῦ περιεχομένου θὰ χαίρετῃ μετὰ ζωηρᾶς ἱκανοποιήσεως τὴν πρωτοβουλίαν, ἥτις μᾶς ἔδωκε τὴν παροῦσαν μεθοδικὴν βιβλιογραφίαν. Καθ' ἕκαστον ἔτος, θὰ βιβλιογραφῇ τὰς δημοσιεύσεις ἑλλήνων συγγραφέων, γενομένας ἐν Ἑλλάδι ἢ καὶ ἀλλοῦ, εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἢ ἄλλην εὐρωπαϊκὴν γλῶσσάν, ὡς καὶ τὰς κριτικὰς τὰς γενομένας ἐπ' αὐτῶν. Ἡ ΕΘΒ περίλαμβάνει δύο Μέρη: τὴν καθ' αὐτὸ λεγομένην βιβλιογραφίαν (2996 λήμματα διὰ τὸ ἔτος 1977), διηρημένην εἰς 31 τμήματα (Γενικά ἔργα, Πατρολογία, Ἱστορία, Βιβλικὴ Θεολογία, Δογματικὴ, Ἠθικὴ, Δίκαιον, Ποιμαντικὴ, Λειτουργικὴ, Βοηθητικαὶ ἐπιστῆμαι...)· καὶ τοὺς Πίνακας (ἐν τέταρτον τοῦ τόμου): συγγραφέων, μεταφραστῶν, κυρίων ὀνομάτων καὶ θεμάτων. Ἐκαστος τόμος θὰ ἐκδίδεται δύο ἔτη μετὰ τὴν παράδον τοῦ ἔτους, εἰς τὸ ὅποιον εἶναι ἀφιερωμένη ἢ ΕΘΒ.

(«Nouvelle Revue Théologique», Namur, Μάιος 1981).

R. E.